

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

**Architektura a urbanismus města Čáslavi v letech
1848–1958**

Bakalářská práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Nikola Francová**
Osobní číslo: **H20314**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obory: **Ochrana hmotných památek (dvouoborové)
Historie (dvouoborové)**
Téma práce: **Architektura a urbanismus města Čáslavi a jejího okolí v letech 1848 – 1958**
Téma práce anglicky: **Architecture and Urbanism of the city Čáslav in the years 1848-1958**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Práce bude orientována na vylíčení urbanistického a architektonického vývoje zástavby města a obcí v jeho okolí v období historismu druhé poloviny 19. století, secese, moderny a epochy samostatného čs. státu mezi světovými válkami. Bude založena zejména na rešerši plánových materiálů a písemností z fondu archivu městského stavebního úřadu, doplněnými o informace, získané z podrobné rešerše lokálního tisku, studiem fondů městského muzea v Čáslavi a pečlivým terénním průzkumem města a dalších lokalit. Zpracovatelka si povšimne nejen reprezentativních veřejných staveb (radnice, Dusíkovo divadlo, synagoga), ale také obecní výstavby a privátních stavebníků. Stavební dění v Čáslavi se poté pokusí vylíčit v širším rámci politického, společenského a kulturního dění regionu.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Čáslav: stručný průvodce po městě a okolí. Čáslav, 1910. Jindřich Freiwald, Naše stavby: vyobrazení, plány a návrhy státních, družstevních a továrních kolonií, rodinných domků, vil, letních sídel, domů nájemných? Praha, 1924. Zdeněk Wirth – Antonín Matějček, Česká architektura 1800-1920. Praha, 1922. František Škrdla, Čáslav: průvodce městem a okolím. Čáslav, 1936. Jan Spáčil – Antonín Sedláček – Vladislav Zlámal (red.), Čáslav město a okres. Brno, 1940. Jan E. Koula, Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století. Praha, 1940. Petr Wittlich, Česká secese. Praha, 1982. Kol. aut.: Dějiny českého výtvarného umění IV/1-2. 1890/1938. Praha, 1998. Jindřich Vybíral, Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století. Praha: Argo, 2002. Pavel Vlček (ed.). Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha, 2004.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. března 2021

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. března 2022

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2021

Prohlášení:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 14.6. 2023

Nikola Francová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala především panu doc. Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D., za odborné vedení této bakalářské práce, jeho ochotu a cenné rady. Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Drahomíře Novákové, působící v Městském muzeu v Čáslavi za její ochotu a vstřícnost. V neposlední řadě patří mé poděkování rodině a přátelům, kteří mě po celou dobu podporovali.

V Kolíně dne 13. 6. 2023

Nikola Francová

ANOTACE

Tato práce se věnuje architektuře a urbanistickému vývoji města Čáslavi v letech 1848–1958. Práce je zaměřena na veřejnou a obecní výstavbu. Hlavní část je tvořena katalogem staveb, které v tomto období vznikly. Je zde popsán jejich historický vývoj a vzhled.

Zároveň je v práci zachycen politický a kulturní vývoj města spolu s připomenutím významných stavitelů, kteří ve městě působili v daném období.

KLÍČOVÁ SLOVA

Čáslav, architektura 19. a 20. století, urbanismus, dějiny regionu

TITLE

Architecture and Urbanism of City Čáslav in the years 1848–1958

ABSTRACT/ANNOTATION

This work is concentrates on the architecture and urban development of the city Čáslav in the years 1848–1958. The work is focused on public and communal buildings. The main part of the work consists of a catalog of buildings that were created in this period. There is described their historical development and appearance.

Work also describes political and cultural evolution of the city and presents prominent architects who worked in the city during this times.

KEYWORDS

Čáslav, architecture of 19th and 20th century, urbanism, history of the region

Obsah

Úvod.....	1
1. Stručná historie města Čáslavi do počátku 19. století.....	3
2. Politický, hospodářský a kulturní vývoj Čáslavi v 19. století.....	8
3. Urbanismus Čáslavi.....	10
4. Stručný přehled architektonických směrů v Čechách na přelomu 19. a 20. století	14
5. Stavby z let 1848–1899	16
5.1 Evangelický kostel (1864–1869).....	16
5.2 Pomník Jana Žižky z Trocnova (1880).....	17
5.3 Gymnázium (1880–1881).....	18
5.3.1 Přestavba gymnázia (1925)	19
5.4 Muzeum (1884)	20
5.5 Všeobecná okresní nemocnice (1891–1894).....	21
5.5.1 Stavba nové budovy nemocnice (1926–1928)	22
5.6 Synagoga (1896–1899).....	23
6. Dusíkovo divadlo (1867–1869).....	25
6.1 Přestavba 1886–1887.....	26
6.2 Přestavba po požáru 1923.....	26
7. Kostel svaté Alžběty.....	28
7.1 Pseudorománská přestavba (1867)	28
7.2 Novobarokní přestavba (1935)	28
8. Stavby z let 1900–1918	30
8.1 Domy v ulici Na Kozinci.....	30
8.1.1 Dům č. p. 24/28	30
8.1.2 Dům č. p. 25/26	31
8.1.3 Dům č. p. 26/24	31
8.2 Čáslavská višňovka (1910).....	31
8.3 Pošta (1910).....	32
8.4 Učitelství ústav (1908–1910).....	34
8.5 Sokolovna (1910–1911)	35
8.6 Budova okresního soudu (1913–1915).....	36
9. Restaurace kostela svatého Petra a Pavla	38
9.1 Stručná historie kostela.....	38
9.2 Restaurace kostela 1908–1911	39
9.3 Nález Žižkova hrobu 1910	41

10. Stavby z 20.–40. let 20. století	43
10.1 Budova Okresní nemocenské pojišťovny v Čáslavi (1923–1924)	43
10.2 Nájemní domy pro státní zaměstnance a vojenské gázisty (1924–1925)	43
10.3 Pomník maršála Focha (1925).....	44
10.4 Husův sbor (1925–1926)	45
10.5 Vyšší hospodářská škola (1925–1926)	47
10.6 Pomník Matouše Ulického (1924).....	48
10.7 Budova okresního úřadu (1930)	49
10.8 Grand hotel (1934)	50
11. Jeníkovské sídliště (1954–1958)	52
Závěr	53
Seznam použité literatury a pramenů	55
Přílohy	58
Soupis budov	58
Obrazová příloha	60

Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila o zachycení architektonického a urbanistického vývoje města Čáslavi v období let 1848–1958. Mým cílem bylo popsat urbanismus města a jeho nejdůležitější a nejzajímavější stavby spolu s kulturním a společenským pozadím stavebního dění.

Práce je členěna do kapitol dle časových období, ve kterých byly jednotlivé stavby postaveny. Významnějším stavbám, jako jsou například Dusíkovo divadlo nebo kostel sv. Petra a Pavla, jsou věnovány samostatné kapitoly. U každé stavby popisují nejdříve okolnosti jejího vzniku a poté přidávám její popis. V této části také připomínám významné čáslavské stavitele a osobnosti města.

Informace k historii města jsem čerpala z dostupné odborné literatury, například z monografie Augusta Sedláčka *Děje města Čáslavě* nebo *Čáslavsko* od Klimenta Čermáka. Pro vylíčení okolností staveb jsem využila informace z *Pamětních knih města Čáslavi* a studií z místního sborníku *Podoubraví*. Popis budov jsem prováděla s pomocí dobových fotografií uložených v archivu Městského muzea v Čáslavi a vlastním terénním průzkumem města.

První kapitola mé práce se věnuje stručnému shrnutí historie Čáslavi do počátku 19. století a následující kapitola popisuje politické, ale také kulturní a hospodářské dění ve městě v 19. století.

Ve třetí kapitole popisují urbanistický vývoj Čáslavi v druhé polovině 19. a na začátku 20. století. V této kapitole zachycují postupný růst města mimo hradby a vznik nových předměstí. Zmínku věnuji i významným stavbám, které podrobněji připomínám v následujících kapitolách.

Kapitola čtvrtá je zaměřená na stručné shrnutí vývoje architektonických stylů v Čechách od konce 19. do začátku 20. století.

Následující kapitola se zaměřuje na stavby postavené mezi lety 1848–1900. Vedle nových budov postavených v duchu historismu zde také líčím podrobnosti vzniku pomníku Jana Žižky z Trocnova.

Následující dvě kapitoly zaměřují pozornost na Dusíkovo divadlo a kostel sv. Alžběty. Jejich stavební vývoj je složitější a sahá až do 20. století, proto jim jsou věnovány samostatné kapitoly.

Osmá kapitola se zabývá stavbami z počátku 20. století až do konce první světové války. Podoba těchto budov je ovlivněna nastupující secesí, nalezneme zde ale historizující tendence. Samostatná kapitola se zabývá historií kostela sv. Petra a Pavla. Nejprve připomínám

dlouhouletou historii kostela, na kterou navazuje podkapitola o rozsáhlé restauraci svatostánku v letech 1908 až 1911. Nakonec jsou popsány okolnosti nálezů ostatků husitského vojevůdce Jana Žižky z Trocnova.

Desátá kapitola připomíná budovy z dvacátých až čtyřicátých let 20. století a kromě nich také dva pomníky, z nichž se jeden do současnosti nedochoval. Stavby vzniklé v tomto období byly nadále budovány v duchu historizujících slohů, ale objevují se i nastupující prvky moderní architektury a funkcionalismu.

Poslední kapitola se zabývá popisem sídliště, jež bylo vybudováno v padesátých letech 20. století u Jeníkovské silnice na jihovýchodní straně města.

Práce je doplněna o obrazovou přílohu, která obsahuje dobové a současné fotografie popisovaných staveb, jež mají doplnit představu o podobě čáslavské architektury.

1. Stručná historie města Čáslavi do počátku 19. století

Bývalé krajské město Čáslav se nachází v úrodné Polabské nížině ohraničené Železnými horami od severovýchodu a Českomoravskou vrchovinou od jihozápadu. Čáslav stojí na východní straně rokle, kterou vytvořila řeka Brslenka. Vzniklé údolí je po celé délce středověkého města vyplněno Podměstským rybníkem. Městem od jeho založení prochází významná obchodní a vojenská cesta, která sloužila jako hlavní spojení mezi Prahou a Moravou.¹ Čáslav leží asi dvanáct kilometrů jihovýchodně od Kutné Hory, jež Čáslav často zastihuje svou historií i památkami. Ale Čáslav se také může pochlubit bohatou historií, která stojí za připomenutí.

Čáslav se nachází v oblasti bohaté na četné archeologické nálezy dokládající již pravěké osídlení. Významným centrem osídlení se stala skalnatá vyvýšenina známá jako Hrádek.² Čáslav po dlouhou dobu své existence představuje centrum celé oblasti. V 10. století se jednalo o hlavní místo župy, která byla součástí panství Slavníkovců. Označení Čáslav se v listinách poprvé objevuje v roce 1052. Pravděpodobně došlo k pojmenování nového hradu podle člena rodu Slavníkovců Čáslava, který hrad převzal a přestěhoval do něj župní úřady.³

Po vyvraždění Slavníkovců se Čáslav dostává do správy Přemyslovců jako jejich správní hrad. Čáslav se v té době stává střediskem čáslavské provincie.⁴ Následuje období, kdy Čáslav během krátké doby vystřídala hned několik majitelů. Nejprve byli vlastníky Děpoltici, kteří představují vedlejší větev Přemyslovců. Ti však Čáslav neměli ve svém držení dlouho a po jejich vzpouře proti králi o správu nad krajem přišli. Čáslavi se ujal král Přemysl Otakar I.⁵ a po jeho smrti se správu ujal jeho syn Václav I., který Čáslav předal do opatrování Blehovi z Chlumu za jeho pomoc v boji s Václavovým synem Přemyslem.⁶

Stejně jako Děpoltici ani Bleha z Chlumu Čáslav nevlastnil dlouho. Nový král Přemysl Otakar II. mu ji odebral s úmyslem založit zde město.⁷ Stalo se tak okolo roku 1260. Královské město bylo vybudováno na rozlehlé pláni naproti Hrádku, který v té době už chátral a byl neobydlený. Ve městě se usadili němečtí kolonisté z dolního Porýní, ale brzy se mezi nově usazenými začali objevovat také čeští řemeslníci a obchodníci a město se tak začalo pomalu

¹ SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940, s. 7. Bez ISBN.

² NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 9. ISBN 978-80-260-3823-81.

³ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 20. Bez ISBN.

⁴ ČERMÁK, Kliment. *Čáslavsko: výňatek z vlastivědného díla „Království české“*. Praha: Körbr, 1911, s. 69. Bez ISBN.

⁵ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 23–24. Bez ISBN.

⁶ Tamtéž, s. 26

⁷ ČERMÁK, Kliment. *Čáslavsko: výňatek z vlastivědného díla „Království české“*. Praha: Körbr, 1911, s. 69. Bez ISBN.

počešťovat.⁸ Okolo Čáslavi se hned po jejím založení začaly budovat hradby. Proto také Přemysl Otakar II. roku 1278 osvobodil obyvatele na šest let od placení berní, úroků a dalších břemen. Městské hradby byly vysoké s válcovými věžemi stojícími nad branami sloužícími jako hlavní vjezd do města. Spolu s hradbami byl vybudován také parkán a příkop. Dodnes se dochovaly zbytky hradební zdi a jedna z válcových věží, tzv. Otakarova bašta, která se původně nacházela nad Brodskou bránou.⁹ Velký vliv na rozvoj města měla nedaleká Kutná Hora, kde započalo dolování stříbra a řada měšťanů z Čáslavi se finančně podílela na jeho těžbě. Čáslav naopak dodávala do kutnohorských dolů zásoby zemědělských produktů.¹⁰

Za vlády Lucemburků Čáslav obdržela několik nových privilegií. Jan Lucemburský potvrdil Čáslavi právo Jihlavské a vše, co z něj plynulo.¹¹ Díky tomuto právu byli čáslavští měšťané podřízeni pouze královským městským soudům a míli kolem města nesměl nikdo dělat slad, vařit pivo nebo mít krčmu. Jan Lucemburský dále městu přislíbil výroční trh na neděli po Nanebevzatí Panny Marie, spojený se všemi právy, která užívali Pražané. Karel IV. daroval městu právo vybírat clo z dováženého zboží a právo svobodného nakládání s majetkem, a to jak ve městě, tak i mimo něj.¹² Doba Lucemburků byla pro Čáslav obdobím prosperity. Město vzkvétalo, byl rozšířen původní malý románský kostel sv. Michala, z něhož se stala sakristie, a byl přistavěn nový gotický kostel sv. Petra a Pavla. Opravy se dočkal i minoritský klášter.¹³

Po vypuknutí husitských válek se Čáslav připojila na stranu Zikmunda Lucemburského, velký vliv na to mělo převažující německé obyvatelstvo. Po prohrané bitvě na Vítkově se král stáhl z okolí Prahy do Kutné Hory a nějaký čas strávil i v Čáslavi.¹⁴ Husitská vojska po vyhrané bitvě spustila ofenzivu do východních Čech a postupně se jim povedlo ovládnout města na východ od Prahy, včetně Kolína a poté i Kutné Hory.¹⁵ Na jaře 1421 se Čáslav po obléhání husitským vojskům vzdala a přidala se na jejich stranu. Po této události ztratilo německé obyvatelstvo převahu ve městě a také svůj majetek. Čáslav se stala ryze českým městem.¹⁶ V červnu téhož roku se v Čáslavi sešel sněm, který je dnes známý pod názvem sněm čáslavský.

⁸ SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940, s. 7. Bez ISBN.

⁹ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I. díl: A – G*. Libri, 1996, s. 451. ISBN 80-86983-13-3.

¹⁰ NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 9. ISBN 978-80-260-3823-81.

¹¹ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 33. Bez ISBN.

¹² KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I. díl: A – G*. Libri, 1996, s. 449. ISBN 80-86983-13-3.

¹³ ČERMÁK, Kliment. *Čáslavsko: výňatek z vlastivědného díla „Království české“*. Praha: Kőrbr, 1911, s. 70. Bez ISBN.

¹⁴ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 69–70. Bez ISBN.

¹⁵ Tamtéž, s. 71.

¹⁶ NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 10. ISBN 978-80-260-3823-81.

Sešli se zde Češi i Moravané a zastoupeny byly různé vrstvy lidu, a to nejen páni, rytíři a města, ale i lid obecný.¹⁷ Zúčastnění se přihlásili k Husovu učení přijetím společného programu, tzv. čtyř pražských artikul. Byly odmítnuty nároky Zikmunda Lucemburského na český trůn a zvoleno bylo dvacetičlenné direktorium, které mělo za úkol správu země do doby, než bude vybrán nový panovník.¹⁸

Pro historii Čáslavi je důležitý také nejznámější husitský vojevůdce Jan Žižka. Ten po ukončení sněmu ve městě často přebýval a nechal zpevnit a opravit jeho hradby.¹⁹ S Čáslaví je Žižka spojen i po své smrti. Když vojevůdce padl u Příbyslavi, bylo jeho tělo pochováno v Hradci Králové, ale někdy v následujících letech bylo převezeno do Čáslavi a pohřbeno v kostele sv. Petra a Pavla. Při opravách kostela sv. Petra a Pavla v roce 1910 byly nalezeny sporé ostatky přisuzované Janu Žižkovi.²⁰

Město se po ukončení husitských válek nacházelo ve špatné finanční situaci a mělo velké dluhy. Nově zvolený král Zikmund Lucemburský udělil roku 1437 městu milost a osvobodil ho na 15 let od poloviny roční královské berně.²¹ Ze špatné situace se Čáslav dokázala vzpamatovat a začala se hospodářsky i kulturně rozvíjet. Dokladem tehdejšího blahobytu je malovaný latinsky psaný kancionál z konce 15. století.²² Město se díky panovnickým privilegiím získaným jak za krále Jiřího z Poděbrad, tak Vladislava II. Jagellonského pozemkově rozrostlo o několik okolních vesnic.²³

Blahobyt města byl ukončen velkým požárem v roce 1522. Oheň poničil většinu Čáslavi, a to včetně kostela, kláštera, radnice i hradeb. Zničena byla také většina městských knih.²⁴ Po této nešťastné události král Ludvík Jagellonský osvobodil Čáslav na 10 let od placení berní a vojenské povinnosti.²⁵ Přes určitá protipožární opatření, která zavedla městská rada hned po této nešťastné události, postihly Čáslav do konce století ještě další dva požáry.²⁶

¹⁷ SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940, s. 8. Bez ISBN.

¹⁸ NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 10–11. ISBN 978-80-260-3823-81.

¹⁹ SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940, s. 8. Bez ISBN.

²⁰ ČERMÁK, Kliment. *Čáslavsko: výňatek z vlastivědného díla „Království české“*. Praha: Körbr, 1911, s. 74. Bez ISBN.

²¹ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 80. Bez ISBN.

²² NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 11. ISBN 978-80-260-3823-81.

²³ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I. díl: A – G*. Libri, 1996, s. 450. ISBN 80-86983-13-3.

²⁴ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 106–107. Bez ISBN.

²⁵ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I. díl: A – G*. Libri, 1996, s. 450. ISBN 80-86983-13-3.

²⁶ NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 11. ISBN 978-80-260-3823-81.

I přes velké náklady, které muselo město vynaložit na svou opravu, se brzy vzpamatovalo a rychle obnovilo.²⁷ Klidné roky ale netrvaly dlouho, další pohromou pro město se stalo nevydařené povstání proti Ferdinandovi I. v roce 1547. Po něm se musela Čáslav vzdát některých svých privilegií, byla jí odebrána městská cla a majetek.²⁸ I toto nepříznivé období město přečkalo a dokázalo se vzpamatovat. Ztracené statky Čáslav nahradila poté, když začala odkupovat nové ve svém okolí a roku 1570 jí byla Maxmiliánem II. navrácena všechna privilegia a výhody. Město se rozvíjelo ve všech směrech. Dokladem kulturního rozmachu je nový malovaný kancionál, tentokrát česky psaný.²⁹

V 16. století se v Čáslavi nacházelo okolo 280 domů, z okolních měst jí co do počtu domů převyšovaly Kutná Hora a Chrudim. Čáslav se kromě vlastního města dále skládala ze tří předměstí, a to Hradeckého, Horského a Brodského.³⁰ Uprostřed čtverhranného náměstí se ještě před požárem v roce 1522 nacházel chlebný krám, který byl ale po této zlé události z bezpečnostních důvodů zbořen. Po požáru byl opraven kostel sv. Petra a Pavla.³¹

Události pobělohorské i třicetiletá válka zasáhly nepříznivě do dění ve městě. Po porážce českých stavů v roce 1620 byly městu zkonfiskovány všechny městské statky, jež v roce 1623 obdržela Magdaléna Trčková. Město zasáhla krutá rekatolizace, kdy byli obyvatelé nuceni ke konverzi ke katolické církvi, a byla zničena většina husitských památek.³² Město trpělo také dlouhodobým pobytem císařských vojsk a drancováním švédských vojáků. Čáslav byla po válce z velké části zničena, domy byly spáleny a rozbořeny. Město bylo v dlužích, které ještě prohloubily válečné útraty, které bylo nuceno zaplatit. V důsledku válek a sílící rekatolizace se z Čáslavi odstěhovalo několik rodin, na jejichž místě se usadily nové, převážně německé.³³

O zotavení a vzpamatování ze špatné situace, kterou způsobila válka, se město snažilo po zbytek 17. a v první polovině 18. století. Snaha to byla velice pomalá, ani přes rozsáhlé pokusy se Čáslavi nepodařilo dosáhnout bývalého úspěchu.³⁴ Špatné situaci nepomohla ani sedlácká bouře v okolí Čáslavi. Nepokoje vyvolalo špatné zacházení se sedláky, jehož se dopustili nově usazení šlechtici. Povstání bylo rozehnáno vojsky a jeho vůdcové byli zatčeni

²⁷ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 110. Bez ISBN.

²⁸ SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940, s. 8. Bez ISBN.

²⁹ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 8. BEZ ISBN.

³⁰ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 141. Bez ISBN.

³¹ Tamtéž, s. 142.

³² ČERMÁK, Kliment. *Čáslavsko: výňatek z vlastivědného díla „Království české“*. Praha: Körbr, 1911, s. 70–71. Bez ISBN.

³³ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 8. BEZ ISBN.

³⁴ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 226. Bez ISBN.

a pověšení. Další ranou byl v roce 1703 požár, který pohltil město. Při něm byla poničena věž kostela sv. Petra a Pavla.³⁵

Události nepříznivé pro rozvoj města se odehrávaly i v 18. století. Ta nejhorší přišla v podobě prusko-rakouské a sedmileté války. Po výhře Prusáků v bitvě u Chotusic v roce 1742 bylo město vydrancováno pruským vojskem.³⁶ Čáslav po prusko-rakouské válce musela zaplatit nemalé peníze, což mělo za následek další úpadek.³⁷ V době války sedmileté se v Čáslavi nacházel hlavní stan, který byl po obsazení Kolína rozbit pruskými vojsky. Po této události byla v Čáslavi zřízena vojenská nemocnice, kde byli léčeni jak rakouští, tak prušští vojáci.³⁸

Čáslav v 18. století zažila i události pozitivní. V roce 1751 se z města stalo sídlo krajského hejtmána.³⁹ V roce 1791 proběhl převoz české koruny z Vídně do Prahy. Při této příležitosti došlo k jejímu uchování na jednu noc v čáslavské městské radnici. Tato událost byla místními přijata s velkou slávou a nadšením. Druhá polovina 18. století s sebou přinesla změnu ve správě města. Nově zavedený magistrát obsazovaný zkušenými úředníky nahradil volené purkmistry.⁴⁰

³⁵ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 233. Bez ISBN.

³⁶ NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 11. ISBN 978-80-260-3823-81.

³⁷ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 339. Bez ISBN.

³⁸ Tamtéž, s. 240.

³⁹ NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 12. ISBN 978-80-260-3823-81.

⁴⁰ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 10. BEZ ISBN

2. Politický, hospodářský a kulturní vývoj Čáslavi v 19. století

Po strastech, které v minulém století přinesly války, se město v 19. století začalo pomalu vzpamatovávat a nová doba se nesla ve znamení obnovy a hospodářského a kulturního rozvoje. Války měly nemalý vliv i na urbanistický rozvoj města, které o své domy spíše přišlo. Nové století přineslo změnu, kdy se Čáslav začala rozrůstat mimo hradby do nově vzniklých předměstí.⁴¹

Čáslav byla už od roku 1751 krajským městem se sídlem hejtmána. Správní reforma, která proběhla v první polovině 19. století, to změnila a z Čáslavi se stalo okresní město, kde sídlilo několik nových úřadů, jako bylo např. okresní hejtmánství nebo okresní soud.⁴²

Hospodářský růst doprovázel vznik nových podniků a továren v okrajových částech města. Tyto hospodářské podniky se staly základním pilířem rozvoje a jejich zaměření odpovídalo zemědělské tradici a charakteru Čáslavi. Šlo např. o mlékárnu nebo pivovar.⁴³

V letech 1841–1842 byl za Podměstským rybníkem vybudován nový čáslavský pivovar, jenž nahradil ten starý, který už přestal vyhovovat. Pivovarnictví se v oblasti Podměstského rybníka uchovalo až do začátku 19. století.⁴⁴ Významný hospodářský podnik představují závody KOSMOS, které byly založeny v roce 1910 Ing. Emilem Pickem. Tato firma na výrobu potravin představovala pro Čáslav obrovský přínos, protože do oblasti přilákala nové dělníky, úředníky a živnostníky. Závod se po válce stal jednou z předních hospodářských firem v celé zemi a směle mohl konkurovat i světovým firmám.⁴⁵

Kromě hospodářských objektů došlo k založení nových finančních ústavů. Vedle živnostenské a lidové záložny šlo hlavně o záložnu hospodářskou, která se postupně stala největším peněžním ústavem v Čáslavi.⁴⁶ Hospodářská záložna vznikla v roce 1859 jako teprve třetí záložna v Čechách a často se finančně podílela na rozvoji a výstavbě města.⁴⁷

Rozvoj hospodářství se projevil také v růstu úrovně čáslavského školství, které během 19. století prošlo velkou změnou. Roku 1822 se v Čáslavi otevřela hlavní škola se čtyřmi třídami. Pro školu byla otevřena také knihovna, která byla v následujících letech rozšířena.⁴⁸

⁴¹ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 251. Bez ISBN.

⁴² NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 12. ISBN 978-80-260-3823-81.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940, s. 43. Bez ISBN.

⁴⁵ Tamtéž, s. 40.

⁴⁶ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 11. BEZ ISBN

⁴⁷ SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940, s. 36. Bez ISBN.

⁴⁸ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 251. Bez ISBN.

U základního školství nezůstalo a během let se součástí čáslavského vzdělávacího systému stalo i nové reálné gymnázium, učitelský ústav a hospodářská škola.⁴⁹

Kulturní rozvoj šel ruku v ruce s vlasteneckým ruchem a spolkovou činností, která se v Čáslavi začala rozmáhat už v první polovině 19. století. V roce 1841 byl založen divadelní spolek, který pořádal ochotnická představení. Část výtěžku z představení byla darována na dobročinné účely, jako byla např. nemocnice nebo ústav pro chudé.⁵⁰ V roce 1860 byl poté zřízen pěvecký spolek Kovář, později přejmenovaný na Hlahol, pod tímto názvem je znám dodnes. Dále byla v šedesátých letech zřízena Čtenářská beseda, založena byla tělocvičná jednota Sokol a založen byl také muzejní spolek Včela čáslavská. Tento muzejní a vlastivědný spolek představuje nejstarší český spolek svého druhu u nás.⁵¹ Pro činnost spolků vzniklo v Čáslavi několik nových staveb, které rozšířily jejich působení. V roce 1867 započala stavba nového divadla, jež dostalo jméno po čáslavském rodákovi a hudebníkovi Dusíkovi. Součástí divadla se staly prostory určené pro setkávání městské besedy a pěveckého spolku.⁵² Vlastní budovy se dočkala také Včela čáslavská, když v roce 1884 bylo postaveno městské muzeum.⁵³

Ani v 19. století se Čáslav neobešla bez nešťastných událostí. Jednou z nich byl požár kostelní věže v roce 1841. Během požáru se zřítily kostelní zvony, které byly novými nahrazeny v roce 1847, celková oprava věže byla provedena až na začátku šedesátých let 19. století. Požár věže ale nepředstavoval tu nejhorší pohromu, která Čáslav v 19. století postihla. Tou se roku 1866 stala válka s Pruskem, která na nějakou dobu pozastavila nejen hospodářský, ale i kulturní rozmach ve městě. Čáslav touto válkou nebyla přímo zasažena, ale podepsala se na ní v oblasti finanční, kdy město mělo velké výdaje na procházející vojska.⁵⁴ Nejhorším z důsledků války byla cholera, která zasáhla město. Na tuto nemoc zemřelo takové množství lidí, že na jejich pohřbení nestačil starý městský hřbitov a musel být založen nový.⁵⁵

⁴⁹ SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940, s. 9. Bez ISBN.

⁵⁰ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 251–252. Bez ISBN.

⁵¹ NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 12. ISBN 978-80-260-3823-81.

⁵² SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 262–263. Bez ISBN.

⁵³ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 11. BEZ ISBN

⁵⁴ Tamtéž, s. 10.

⁵⁵ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 262. Bez ISBN.

3. Urbanismus Čáslavi

V první polovině 19. století si město nadále zachovalo svůj středověký půdorys, kdy se nejhustší zástavba nacházela uvnitř středověkých hradeb okolo velkého obdélného náměstí a v okolí přilehlých ulic. Kromě této hlavní zástavby byly v blízkosti hradeb předměstské zóny, které se od poloviny století staly hlavním těžištěm urbanistického vývoje.⁵⁶ Tato předměstí se rozprostírala okolo hlavních cest vedoucích z Čáslavi a během let se z nich stala významná centra zástavby, kde byla vybudována nová uliční síť. Předměstskou zástavbu tvořily převážně rodinné domy, zatímco průmyslové podniky byly soustředěny na samotné okraje města.⁵⁷

V polovině 19. století bylo největším předměstím Jenikauer (Jeníkovské) nacházející se jihovýchodně od náměstí Jana Žižky. Toto předměstí se rozprostíralo okolo hlavní cesty spojující Čáslav s Havlíčkovým Brodem.⁵⁸

Okolo Podměstského rybníka kromě jeho severní části byla jen velmi řídká zástavba, z níž se většina nacházela na východ od rybníka, tedy nadále uvnitř městských hradeb. Na severu byl rybník obklopen předměstím, které bylo pojmenováno po cestě směřující na město Tábor jako Taborer (Táborské).

Na sever od náměstí se bylo také pouze řídké osídlené předměstí Prager (Pražské). Stejně jako ostatní předměstí v Čáslavi i toto dostalo jméno podle silnice, okolo které se nacházelo. Tato silnice sloužila jako spojení s Prahou. V blízkosti Pražského předměstí byl v roce 1522 postaven špitální kostel sv. Alžběty, který ve své dlouhé historii byl několikrát přestavován.⁵⁹ Dál na severu, daleko od centra města, se nacházel Spitalhof (Špitální dvůr).

Okolo východní cesty spojující Čáslav a Chrudim vzniklo Chrudimer (Chrudimské) předměstí. Do této části města byla v následujících letech přesunuta hlavní stavební činnost.

V druhé polovině 19. století byly zbourány středověké hradby a na jejich místě byla vybudována okružní Rudolfova třída,⁶⁰ která se stala hlavní cestou přes Čáslav. Zbouráním hradeb byl ukončen dosavadní převažující způsob zástavby uvnitř města, jež se začalo postupně rozrůstat do širšího okolí.

⁵⁶ Archiv zeměměřičského úřadu. Čáslav na Indikační skice, 1838 [online]. [cit. 2023-06-10] Dostupné z: <<https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic&idrastru=CAS099018380>>.

⁵⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I. díl: A – G*. Libri, 1996, s. 455. ISBN 80-86983-13-3.

⁵⁸ Archiv zeměměřičského úřadu. Čáslav na Originální mapě stabilního katastru, reambulace 1877 [online]. [cit. 2023-06-10] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=omc&idrastru=B2_a_4C_711_8>.

⁵⁹ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 55. BEZ ISBN

⁶⁰ Dnešní Masarykova ulice.

Na severovýchodě byl urbanický růst spojen se stavbou železniční tratě, která vedla okolo východní části města. V šedesátých letech 19. století byla založena severozápadní dráha, která spojila Prahu s Vídní. V plánu bylo připojit k dráze i další místa, převážně šlo o ta, kde byl významný průmysl. Také Čáslav měla být připojena k této železniční trati.⁶¹ Trať byla dostavěna v roce 1869 a spojovala Čáslav s Kolínem a Golčovým Jeníkovem. Aby byl zajištěn lepší přístup, byla upravena silnice od nádraží k Chrudimské ulici a od Dusíkova divadla.⁶² V následujících letech byla trať rozšířena o další lokální dráhy.⁶³ Čáslavská záložna nechala v roce 1872 vybudovat přímou ulici, která směřovala od nádraží kolmo k Rudolfově třídě.⁶⁴ V roce 1889 byla cesta pojmenována jako Husova ulice.⁶⁵ V pozdějších letech se stala jednou z nejrepresentativnějších ulic v celé Čáslavi.

Stavební činnost byla v druhé polovině 19. století ovlivněna zakládáním finančních úřadů, které nově vzniklým spolkům půjčovaly prostředky na stavbu vlastních reprezentativních budov. A tak byly postaveny budovy jako Dusíkovo divadlo (1867–1869) nebo Městské muzeum (1884). Finanční úřady podporovaly i stavbu škol, například v roce 1881 čáslavské gymnázium. Stavební ruch zasáhl také církevní budovy, kdy byl v roce 1864–1869 vystavěn evangelický chrám. V letech 1896–1899 se svého svatostánku dočkali také čáslavští Židé.

O vzhled Čáslavi se staral Okrašlovací spolek, který měl na starosti úpravy chodníků, stezek, sadů a plotů. Na podpoře okrašlování města se vedle záložny a samotného města podíleli také četní dobrovolníci.⁶⁶ Dobrovolnictví je důkazem, že obyvatelům nebyl lhostejný vzhled města a sami se zasazovali o jeho vylepšování.

V roce 1876 žilo v Čáslavi skoro 6 000 obyvatel a stálo zde 440 domů.⁶⁷ Do počátku 20. století vzrostl počet obyvatel na 9 000 a počet domů na 626.⁶⁸

S počátkem nového století stavební ruch neustal, a tak město nadále rostlo. V roce 1899 odsouhlasil obecní výbor stavbu nového dvoupatrového domu Františka Skřivánka v Husově ulici.⁶⁹ Husova ulice se začala pomalu zaplňovat a začínala pomalu představovat významnou reprezentativní cestu, jak bylo od začátku plánováno.

⁶¹ NAVRÁTIL, Martin. *120 let trati Čáslav – Třemošnice*. Česká Třebová: Společnost železniční při DKV, 2002, s. 4-5. Bez ISBN.

⁶² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1869, s. 76.

⁶³ Například do Močovic nebo Třemošnice.

⁶⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1872, s. 83.

⁶⁵ *Pamětní knihy města Čáslavi*, 1889, s. 22.

⁶⁶ Tamtéž, s. 3.

⁶⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1876, s. 120.

⁶⁸ *Adresář a popis politického okresu Čáslavského: Veškeré politické obce a osady*. Turnov: Václav Kudrnáč, 1903. Bez ISBN.

⁶⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1899, s. 45.

V roce 1900 bylo za Podměstským rybníkem vybudováno nové předměstí, které nechal postavit František Skřivánek v blízkosti svých cihelen. Původní svah a rokle byly odstraněny a vzniklo místo pro zbudování nové cesty. Okolo levé strany silnice směřující do Žák bylo postaveno čtrnáct nových domů. Byl zde zřízen také hostinec a zahradnictví. Předměstí se lidově říkalo Skřivánkov, tento název byl později uznán oficiálně.⁷⁰

Domy byly stavěny po celém městě. Novostavby poblíž Husovy ulice směrem k ulici Chrudimské nechaly přirozeně vzniknout nové ulici, která ústila do Husovy třídy.⁷¹ V roce 1905 obecní zastupitelstvo odsouhlasilo návrh na její pojmenování, a to ulice JUDr. Jablonského podle bývalého čáslavského starosty.⁷² V roce 1909 nechal tesařský mistr Antonín Malý stavět nové domy na Jeníkovském předměstí poblíž kasáren 21. pěšího pluku. Zednický mistr Jan Mišta stavěl tři domy na předměstí Kutnohorském.⁷³

Privál nového obyvatelstva měl za následek nedostatek bytů. To měl vyřešit zákon o podpoře staveb rodinných domů. Na celou akci mělo dohlížet stavební družstvo „Svépomoc“.⁷⁴ Dle stanov mělo družstvo stavět úřednické, učitelské a dělnické domy pro členy družstva, kteří složí nejméně jednu desetinu nákladu na stavbu. Stavět se měly také rodinné domy, ty ale zůstaly majetkem družstva a pouze se pronajímaly.⁷⁵ Družstvo odkoupilo pozemek s číslem katastru 873 v severovýchodní části města nedaleko vlakového nádraží. Zaplatilo za něj 32 000 korun. Stavitel Jaromír Jirásek, autor plánů na budoucí rodinné domky, pozemek rozdělil na 43 stavebních parcel.⁷⁶ Stavbou nových domů čísla popisného 493–497 a 499–502 vzniklo nové předměstí, které bylo pojmenováno „Balkán“.⁷⁷ Název byl odvozen od vlaků, jež projížděly přes Čáslav a vezly srbské, černohorské a bulharské dobrovolníky z Ameriky, kteří jeli bojovat na Balkán proti Turkům. Několik vlaků v Čáslavi zastavilo, při této příležitosti lidé dobrovolníky vítali, povzbuzovali, a dokonce jim darovali potraviny. Vlak byl nazýván „Balkánský“ a od toho se odvodil název „Na Balkáně“.⁷⁸ Stavba domů pokračovala i v následujících letech.

Do první světové války byly v Čáslavi vystavěny další významné obecní stavby. Šlo hlavně o novou budovu pošty (1910), sokolovnu (1911) a budovu okresního soudu (1914–1915).

⁷⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1900, s. 88.

⁷¹ Naproti budově Městského muzea.

⁷² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1905, s. 245.

⁷³ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1909, s. 10.

⁷⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1910, s. 35

⁷⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1912, s. 101.

⁷⁶ Tamtéž, s. 109.

⁷⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1913, s. 141.

⁷⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1912, s. 115.

Po první světové válce bylo v Čáslavi 802 domů a žilo zde 9 461 obyvatel.⁷⁹

Stavební ruch ve městě byl po konci války obnoven. Ve dvacátých letech vznikla nová městská čtvrť zvaná Váchov, jež byla situována v blízkosti kasáren 21. pluku v jihovýchodní části města.⁸⁰ Obec nejdříve odkoupila pozemky s číslem katastru 521/1, 326/1 a 325/1 a potom je rozprodala družstvu „Svépomoc“ a firmě Lustig a Pick na stavbu nových domů. Současně s plánem na výstavbu domů byl schválen plán navržené nové ulice.⁸¹ Nové domy byly stavěny také na Balkáně a v Dusíkově ulici.⁸²

Ani stavba nových domů nedokázala zmírnit nedostatek bytů, a proto bylo rozhodnuto o přestavbě některých stávajících domů. Vznikly tak nové byty za budovou okresního soudu⁸³ a v budově vojenské nemocnice na Jeníkovském předměstí (naproti okresní nemocnici).⁸⁴ Obec také odsouhlasila stavbu dvou činžovních domů u kasáren. Stavbu prováděl Antonín Chramosta za 457 522 korun⁸⁵, zřízeno zde mělo být dvanáct bytů.⁸⁶

Mezi významné stavby vystavěné v Čáslavi během dvacátých a třicátých let patří budova okresní pokladny (1923–1924) nebo Husův sbor (1925).

Dle sčítání lidu v roce 1930 žilo v Čáslavi 10 635 obyvatel a nacházelo se zde 1046 domů.⁸⁷

⁷⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1921, s. 119.

⁸⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1920, s. 60.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 81.

⁸² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1923, s. 206.

⁸³ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1920, s. 92.

⁸⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1924, s. 228.

⁸⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1923, s. 206.

⁸⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1925, s. 292.

⁸⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1930, s. 198.

4. Stručný přehled architektonických směrů v Čechách na přelomu 19. a 20. století

Na konci 18. století začíná v architektuře dominovat historismus, který poté provázal celé století následující a jehož principy nalezneme ještě na počátku století dvacátého.⁸⁸ Historismus se vyznačuje návratem k předchozím architektonickým stylům, které se snaží zopakovat. Architekti působící v 19. století ve svých dílech nevyužívali prvky jen z jednoho slohového období, a proto docházelo k mísení protikladných forem.⁸⁹

Historismus lze rozdělit do různých období, a to podle využívaných stylů, které převládaly. V polovině 19. století to byla neogotika, která se projevovala převážně v sakrální a parkové architektuře.⁹⁰ Od šedesátých let se nejoblíbenější výtvarnou podobou stala neorenesance, kterou kromě kostelů nalezneme i na obytných domech nebo sídlech veřejných institucí.⁹¹

Skutečnost, že historismus vycházel z minulého, se ke konci století setkala s kritikou od mladé generace, která mu vyčítala právě jeho nepůvodnost.⁹²

Počátek středoevropské secese byl ovlivněn myšlenkami rakouského architekta a urbanisty Otto Wagnera, který vedl školu architektury na Akademii výtvarných umění ve Vídni. Wagner kladl důraz na tvorbu prostoru a jeho hlavní prioritou se stala konstrukce stavby a její účel.⁹³ Na Wagnerovo učení v Čechách navázal jeho žák Jan Kotěra. Ten považoval za klíčové začít účelem stavby a konstruktivním vyjádřením prostoru, kdy průčelí stavby a následné zdobení je až na posledním místě. Nová architektura se proti historismu vymezila svou tvořivostí, která měla být opakem pouhého opakování stylů, jež za kreativní považováno nebylo.⁹⁴

Pro secesní architekturu se stala typickou ornamentálnost, barevnost a stylizace spojená s vlnitými a pňoucími se tvary. Časté byly motivy rostlin, květů, živlů, vln a také zvířat.⁹⁵ Mezi nejvýznamnější architektky tohoto období patřil Josef Fanta, který navrhl přijímací budovu

⁸⁸ BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: 1780–1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 31. Bez ISBN.

⁸⁹ ŠEVČÍKOVÁ, Jana a ŠEVČÍK, Jirí. Historismus a eklektismus ve výtvarné kultuře 19. století a dnešek. In *Povědomí tradice v novodobé české kultuře: (doba Bedřicha Smetany)*. Praha: Národní galerie, 1988, s. 251.

⁹⁰ HORYNA, Mojmír. Architektura romantického historismu. In *Dějiny českého výtvarného umění III (1)*. Praha: Academia, 2001, s. 265. ISBN 80-200-0735-0.

⁹¹ VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*. Praha: Argo, 2002, s. 71. ISBN 80-7203-475-8.

⁹² WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1982, s. 7. Bez ISBN.

⁹³ LUKEŠ, Zdeněk. Architektura secese v Čechách 1896–1914. In *Dějiny českého výtvarného umění IV (1)*. Praha: Academia, 1998, s. 130. ISBN 80-200-0587-0.

⁹⁴ ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. Praha: Odeon, 1985, s. 53. Bez ISBN

⁹⁵ BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: 1780–1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 208–209. Bez ISBN.

hlavního nádraží v Praze. Dále Antonín Balšánek a Osvald Polívka, kteří byli spoluautory Obecního domu v Praze.⁹⁶

Novým architektonickým proudem se okolo roku 1908 stala moderna. Římsy, pilíře, lizény a další architektonické prvky se využívají pouze, aby plnily svou funkci, už tedy primárně neslouží jako dekorace. Místo omítaných fasád doplněných o štukovou rostlinnou ornamentiku se využívá režné zdivo, které si získalo velkou popularitu.⁹⁷

Nejvýznamnějším představitelem tohoto období byl Jan Kotěra, jehož mnozí žáci se stali dalšími významnými představiteli moderny. Mezi Kotěrovy blízké žáky patřil například Josef Gočár,⁹⁸ Otakar Novotný, Bohumil Waigant nebo Jaroslav Rössler.⁹⁹

Roku 1910 vydává Pavel Janák svou stať *Hranol a pyramida*, ve které se vymezuje proti moderně a přichází s novou architekturou, jež má být slohově pokročilejší. A tak vznikl architektonický kubismus.¹⁰⁰ Hlavním cílem nové architektury bylo vyvolání dojmu. Tomu měly napomoci geometricky složitější tvary, které vyvolávají dramatické pocity. Proto se hlavním tvárným prvkem kubistů stala pyramida, kterou pokládali za vrcholný tvar.¹⁰¹ Vedle Pavla Janáka se v Čechách prosadili další tři významní kubističtí architekti, a to Josef Gočár, Josef Chochol a Vlastislav Hofman.¹⁰²

V poválečném Československu nalezneme několik směrů, v jejichž duchu se nesla architektura té doby. Prvním z nich je rondokubismus, kdy architekti využívali skladebných principů kružnic, mezikruží a válců. Tento směr se zaměřoval na dynamiku a výraz průčelí, přesto nezapomínal ani na funkčnost architektury.¹⁰³

Novým směrem, objevujícím se poprvé ve dvacátých letech a navazujícím na purismus a konstruktivismus, byl funkcionalismus. Hlavní roli hrála funkce, kdy záleželo na ideální dispozici. Vše mělo odpovídat účelu.¹⁰⁴ Tento moderní proud narozdíl od těch předchozích odmítá veškerou estetiku, která nemá žádnou funkci a představuje tak pouhou dekoraci.¹⁰⁵

⁹⁶ VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*. Praha: Argo, 2002, s. 242. ISBN 80-7203-475-8.

⁹⁷ ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. Praha: Odeon, 1985, s. 64. Bez ISBN.

⁹⁸ LUKÉŠ, Zdeněk. Architektura secese v Čechách 1896–1914. In *Dějiny českého výtvarného umění IV (1)*. Praha: Academia, 1998, s. 144–145. ISBN 80-200-0587-0.

⁹⁹ Tamtéž, s. 147.

¹⁰⁰ ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. Praha: Odeon, 1985, s. 105. Bez ISBN.

¹⁰¹ BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: 1780–1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 275. Bez ISBN.

¹⁰² BENEŠOVÁ, Marie. Architektura kubismu. In *Dějiny českého výtvarného umění IV (2)*. Praha: Academia, 1998, s. 329. ISBN 80-200-0587-0.

¹⁰³ BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: 1780–1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 297. Bez ISBN.

¹⁰⁴ ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. Praha: Odeon, 1985, s. 263. Bez ISBN.

¹⁰⁵ BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: 1780–1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 291. Bez ISBN.

5. Stavby z let 1848–1899

5.1 Evangelický kostel (1864–1869)

Evangelický sbor, pod který spadala Čáslav, měl své sídlo až do šedesátých let 19. století v nedalekých Močovicích. O přesunu sboru z Močovic do Čáslavi se začalo uvažovat už v roce 1827, kdy vznikl samostatný reformovaný sbor v Libenicích, jehož vznik změnil dosavadní spádovost. Žádost byla podána krajskému úřadu, který v roce 1861 změnu sídla odsouhlasil.¹⁰⁶

Ještě před samotným přesunem byla započata stavba evangelického chrámu v Čáslavi. V lednu 1863 byl za 12 000 zlatých odkoupen dům západně od hlavního čáslavského náměstí, na jehož místě měl být vybudován nový evangelický svatostánek.¹⁰⁷ Stavba, probíhající podle návrhu stavitele Františka Schmoranze,¹⁰⁸ započala v dubnu následujícího roku.¹⁰⁹ Během stavby nového kostela v Čáslavi zachvátil dosavadní močovický kostel požár, který budovu spolu s přílehlou farou zničil. V roce 1866 tak došlo k definitivnímu přesídlení evangelického sboru do Čáslavi. Od toho roku probíhaly v čáslavském kostele bohoslužby, i když nebyl dosud dostavěn.¹¹⁰

Stavba byla dokončena až v roce 1869, protože stavební práce oddálila prusko-rakouská válka. Slavnostní otevření proběhlo 6. července u příležitosti 500letého výročí upálení Mistra Jana Husa.¹¹¹ Stavba vyšla téměř na 41 000 zlatých, přičemž kromě sboru na ni přispěli také dobrovolníci, mezi nimiž byl i císař František Josef I., který daroval částku 1 000 zlatých.¹¹²

Evangelický kostel se nachází ve volné zástavbě v ulici Jana Karafiáta nad Podměstským rybníkem jihozápadně od centra města. Severně od kostela je českobratrská fara a jižně Husův sbor.

Trojlodní kostel je postaven v duchu historismu s neorománskými a neogotickými prvky. Kostel je orientován na západ, zakončen pětibokým presbytářem a zastřešen sedlovou střechou. Hlavní průčelí je tříosé s mohutnými nárožními opěráky. Ve střední se je hlavní vstup, který je umístěn v mělkém rizalitu, taktéž s opěráky, ty jsou v patře zakončeny fiálou. Portál hlavního vstupu má půlkruhové zakončení s tympanonem vyplněným zdobnou kružbou.

¹⁰⁶ NEŠPOR, Zdeněk – ALTOVÁ, Blanka. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, s. 295. ISBN 978-80-7017-129-5.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 97.

¹⁰⁸ František Schmoranz st. (1814-1902), architekt a stavitel. Viz NĚMEČEK, Milan et al. *František Schmoranz st. a rod Schmoranzů ze Slatiňan*. Praha: Artefactum, 2020. ISBN 978-80-88283-40-9.

¹⁰⁹ *Českobratrský evangelický sbor v Čáslavi (v Močovicích) 1783–2003* [online]. Čáslav, 2003, s. 55 [cit. 2023-04-12]. Dostupné z: http://caslav.evangelnet.cz/archiv/historie_sboru.pdf ¹⁰⁹ Tamtéž, s. 59

¹¹⁰ SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874, s. 259.

¹¹¹ *Českobratrský evangelický sbor v Čáslavi (v Močovicích) 1783–2003* [online]. Čáslav, 2003, s. 58 [cit. 2023-04-12]. Dostupné z: http://caslav.evangelnet.cz/archiv/historie_sboru.pdf

¹¹² Tamtéž, s. 59.

V patře střední osy je rozeta, pod níž se nachází štukový pás v podobě slepé balustrády. Nad střední osou je hranolová věž s půlkruhově zakončeným oknem v západní stěně, pod kterým je v nice umístěn plastický kalich. Zbylá okna věže jsou sdružená. Okna jsou v lizénovém rámu s obloučkovým vlysem. Věž ukončuje jehlancová střecha s čtyřmi menšími nárožními věžičkami. Věž svým provedením napodobuje věž kostela sv. Petra a Pavla. Ve zbývajících osách hlavního průčelí se v patře nacházejí úzká vysoká půlkruhově zakončená okna s kružbou.

Fasáda celého kostela je členěna mezipatrovou římsou a zakončena lizénovými rámy s obloučkovým vlysem.

V osách jižního a severního průčelí jsou půlkruhově zakončená okna s kružbou. Ve stěnách pětibokého presbytáře jsou vysoká okna, která jsou od sebe oddělena nárožními opěráky.

5.2 Pomník Jana Žižky z Trocnova (1880)

Městský tajemník Hanuš Milinovský v roce 1878 podal návrh na zbudování památníku, který má připomínat významného husitského vojevůdce Jana Žižku z Trocnova. Celou akci měl na starosti čáslavský Sokol, který požádal o místo na náměstí a zavázal se, že každý rok bude stavbu finančně podporovat. Od města se dostalo částky 1 200 korun na stavební náklady.¹¹³ O rok později bylo schváleno, že Žižkův pomník bude vybudován na Karlově náměstí¹¹⁴ jako součást jeho zkrášlování. Sešlo se pět návrhů od českých umělců, ze kterých byl nakonec vybrán model od pražského sochaře Josefa Václava Myslbeka, jemuž byla svěřena práce na pomníku a zapláceno 2 000 zlatých.¹¹⁵

Ne všichni ale souhlasili s vybudováním Žižkovy sochy v blízkosti katolického kostela a poblíž mariánského sloupu, a proto byl v květnu v roce 1880 podán protest proti stavbě na náměstí spolu se žádostí o přesun pomníku na jiné místo.¹¹⁶ O této záležitosti se v následujících měsících jednalo na schůzích městského zastupitelstva. V červnu proběhlo konečné hlasování, kdy bylo pouze sedm hlasů proti stavbě na náměstí, a tak ve dnech 28.–29. srpna 1880 proběhla slavnost, na níž došlo k slavnostnímu odhalení Žižkovy sochy na náměstí.¹¹⁷

Pomník připomínající slavného husitského vojevůdce je umístěn v jihovýchodní části náměstí, jež nese jeho jméno. Pískovcová socha je položena na hranolovém podstavci, který je

¹¹³ DLABÁČEK, Josef. Žižkův pomník v Čáslavi. In *Podoubraví II.*, s. 45.

¹¹⁴ Dnešní náměstí Jana Žižky z Trocnova, přejmenováno v roce 1924 viz *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1924, s. 249.

¹¹⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1879, s. 152.

¹¹⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1880, s. 175.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 177.

postaven na odstupňovaném kamenném soklu a je tvořen za pomoci architektonicky historizujících prvků. Na nárožích se nacházejí antikou inspirované tříčtvrteční sloupy s vysokými patkami a toskánskou hlavicí. Sloupy vynášejí kladí, na které navazuje zúžený nástavec, na němž je socha Jana Žižky. Do přední strany podstavce je zasazen Žižků osobní reliéfní znak raka. Vyobrazený Žižka stojí obrácen čelem na náměstí a ke kostelu svatého Petra a Pavla. Stojí vzpřímeně, s pravou nohou mírně předkročenou dopředu. Je oblečen v kožešinovém plášti, pod kterým má plnou zbroj. Na hlavě má přilbu, u pasu má připnutý meč a v ruce drží palcát.

5.3 Gymnázium (1880–1881)

První snahy o založení vlastního gymnázia v Čáslavi pocházejí už ze začátku 19. století, kdy město jednalo se želivskou kanonií. Projednávalo se přenesení gymnázia z Německého Brodu do Čáslavi. Mezi čáslavskými občany tento návrh vyvolal nadšení a zavázali se, že přispějí na stavbu budovy i vydržování ústavu.¹¹⁸ V Německém Brodě to ale probíhalo naopak, jednání se zde setkala s nevolí, jež nakonec vedla k tomu, že z celého plánu na přesun gymnázia sešlo.¹¹⁹ Čáslav tak musela na svou první střední školu počkat až do roku 1880.

Na zasedání obecního zastupitelstva dne 20. ledna 1880 byla odsouhlasena žádost o založení nového gymnázia v Čáslavi. První třída byla otevřena v září téhož roku a prozatím se vyučovalo v budově měšťanské školy, protože nově vzniklý ústav neměl vlastní budovu. Obec zažádala o zřízení státního gymnázia, ale v důsledku nedostačujících financí byla ministerstvem odmítnuta, a tak bylo zřízeno gymnázium obecní. Stát ale přislíbil, že bude obecní ústav finančně podporovat.¹²⁰

Novou budovu nechala vystavět Občanská záložna čáslavská na místě zvaném „Louže“, kterou odkoupila od města. Jednalo se o prostor nacházející se východně od náměstí Jana Žižky u Rudolfovy třídy. Součástí gymnázia se měly stát také prostory pro opatrovnu a sirotčinec.¹²¹ Stavba započala v říjnu roku 1880, a to hned poté, co byla z Louže odčerpána voda. O stavbu se postaral Ing. František Tetřev.¹²² Nová budova pro nižší gymnázium byla dostavěna v září roku 1881 a hned se do ní přesunuly obě dosavadní třídy. Koncem září byly dokončeny i místnosti pro opatrovnu a sirotčinec.¹²³

¹¹⁸ KOHOUT, František. Stručné dějiny čáslavského gymnasia. In *Podoubraví VI.*, 1929, s. 11.

¹¹⁹ *Padesát let gymnasia v Čáslavi: 1880–1930*. Čáslav: Čepek, 1930, s. 5. Bez ISBN.

¹²⁰ KOHOUT, František. Stručné dějiny čáslavského gymnasia. In *Podoubraví VI.*, 1929, s. 11.

¹²¹ *Pamětní knihy města Čáslavi*, 1882, s. 242

¹²² Tamtéž, s. 243.

¹²³ Tamtéž, s. 244.

Gymnázium bylo postaveno v duchu historizujících stylů v pseudorenesančním slohu. Jednalo se o dvoupodlažní budovu obdélného půdorysu s nárožními rizality, nad kterými byla kamenná atika, a celá stavba byla zastřešena sedlovou střechou. Hlavní vchod byl situován ve středové ose hlavního průčelí, směřujícího na východ do dnešní Masarykovy ulice. Fasáda měla pásovou bosáž a nad okny v patře byly segmentové a trojúhelné frontony.

5.3.1 Přestavba gymnázia (1925)

V roce 1894 bylo nižší gymnázium zestátněno¹²⁴ a v roce 1898 bylo císařským rozhodnutím rozšířeno na gymnázium vyšší, které čítalo celkem osm tříd. V důsledku potřeby více prostoru pro nové třídy byl sirotčinec a opatrovna z budovy přesídleny.¹²⁵ Tím se ale problém s místem nevyřešil, a proto se už v roce 1899 objevily první návrhy na přístavbu. Nebyly ale schváleny, a tak se jakékoliv změny nadále oddalovaly. S nástupem nového stolení a neustálého posouvání přístavby se začaly objevovat nové nápady. Jedním z nich byl návrh na odkoupení budovy gymnázia pro okresní chudobinec za 84 000 korun s tím, že bude pro gymnázium postavena budova nová. Ani tento návrh nebyl nakonec odsouhlasen.¹²⁶ V následujících letech se vedly další spory až nakonec v roce 1912 došlo ke schválení přístavby.¹²⁷ Bylo rozhodnuto, že budova bude rozšířena směrem na jih na místo sousedního domu a bude doplněna o jedno patro. Bohužel do dění okolo gymnázia zasáhla první světová válka, a tak byla další jednání a plány opět odsunuty.¹²⁸

Plány na přestavbu byly až 17. října 1925 a probíhaly dle návrhu architekta Emila Jecha¹²⁹ pod správou města v letech 1926–1927. Město za ni zaplatilo téměř 130 000 korun, přičemž stát na stavbu přispěl částkou 110 000 korun, zbytek si město půjčilo od spořitelny.¹³⁰

Vyšší reálné gymnázium bylo rozšířeno o jedno patro, na jihozápadě vznikla nízká přístavba s tělocvičnou a celá budova byla na úkor původní budovy, která byla zbourána, protažena na jih. Hlavní vstup byl přemístěn do nově vybudované části průčelí.

Třípodlažní stavba má obdélný půdorys s rizality na nároží. Přízemí i dvě patra hlavního průčelí jsou členěna okenními osami. Obdélná okna prvního patra jsou situována v šambráně a doplněna o podokenní římsku. V druhém patře jsou okna od sebe oddělena plochými pilastry. Jednotlivá podlaží jsou oddělena profilovanými mezipatrovými římsami. Korunní římsa ve

¹²⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1894, s. 513.

¹²⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1898, s. 7.

¹²⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1901, s. 137

¹²⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1912 s. 69.

¹²⁸ KOHOUT, František. *Stručné dějiny čáslavského gymnasia*. In *Podoubraví VI.*, 1929, s. 77–78.

¹²⁹ *Tamtéž*, s. 295

¹³⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1926, s. 310.

stejném stylu zakončuje celou stavbu, zastřešenou valbovou střechou. V jižní části průčelí se v geometrické profilované modelaci nachází hlavní vstup. Modelace je zároveň součástí prvního patra.

Po přestavbě ztratila budova svůj historizující ráz. Nová podoba byla řešena v duchu moderních architektonických směrů, bez přílišných dekorativních prvků s jednoduchým řešením fasády. Nejzajímavější a nejvýraznější část představuje geometrické řešení hlavního vstupu.

5.4 Muzeum (1884)

Při opravách chrámu svatého Petra a Pavla v roce 1864 vznikla myšlenka na založení čáslavského muzejního spolku, který by zachraňoval starožitné památky. A tak byl 1. března 1864 založen spolek Včela čáslavská.¹³¹ Jednalo se o jeden z prvních muzejních spolků mimo Prahu.¹³² Jak stojí ve stanovách spolku, účelem Včely čáslavské „*jest pátrati po starožitnostech a památkách, ježto země Česká a každý její okres v hojné míře ve svém lůně chová, je sbírat, sepisovati, uveřejniti a uschovati do sbírek Včely*“¹³³.

Spolu se Záložnou čáslavskou se spolek podílel na zkoumání a restauraci mnoha movitých i nemovitých památek. S rozšiřující se sbírkou spolku i města se objevila otázka, kde nalezené předměty řádně uložit, aby nedošlo k jejich zničení. Na valné schůzi výboru čáslavské Záložny 2. února 1884 přišel ředitel záložny Kliment Čermák s návrhem na stavbu městského muzea. Budova měla být vystavěna v ulici od nádraží.¹³⁴ Přízemí se bude pronajímat, zatímco prostory v patře budou propůjčeny spolku Včela čáslavská, který zde uloží své archeologické sbírky spolu se sbírkami města. Stavba byla financována z rezervního fondu záložny.¹³⁵

Na schůzi ředitelství 5. února byl návrh schválen, práce na návrhu plánů byla předána čáslavskému staviteli Ing. Františku Tetřevovi. Stavební místo o rozloze 312 sáhů bylo koupeno od pana Josefa Horáka za 312 zlatých a 22. března bylo dáno povolení ke stavbě.¹³⁶

Stavba tak významné budovy byla svěřena za 500 zlatých čáslavskému staviteli Františku Skřivánkovi, který se musel zavázat, že se při stavbě muzea bude držet plánů od Ing. Tetřeva. Dále bylo dohodnuto, že budova bude dokončena a odevzdána 15. října toho roku.¹³⁷

¹³¹ *Jubilejní musejník čáslavský II.* Čáslav: Musejní spolek Včela Čáslavská, 1914, s. 4.

¹³² SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres.* Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940, s. 16. Bez ISBN.

¹³³ Účel spolku, In *Stanovy spolku Včela čáslavská.* 1881, nestr.

¹³⁴ V té době ještě nepojmenovaná Husova ulice.

¹³⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi,* 1884, s. 329.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž, s. 330.

Přestože stavba probíhala rychle a koncem srpna měla budova už střechu, byly práce dokončeny až v listopadu 1884, odevzdání proběhlo až v roce novém. Náklad za stavební práce činil 23 000 zlatých.¹³⁸

Neoklasicistní budova muzea je situována v řadové zástavbě v Husově třídě východně od náměstí Jana Žižky. Patrová stavba je orientována na jihovýchod směrem do Husovy ulice. Muzeum je zastřešeno valbovou střechou a nad středovou osou je osmiboká kupole zakončená lucernou a korunou. Hlavní průčelí je členěno mělkými rizality na nárožích a ve středové ose. Středový rizalit, v němž je umístěn vstup, je v přízemí tvořen dvojicí pilastrů s prstencovou bosáží a v patře párem sloupů. Sloupy vynášejí kladí, které má ve vlysu nápis *MUZEUM*. Nad hlavním vstupem je mírně předstupující balkon. V osách přízemí jsou půlkruhově zakončená okna. V patře jsou okna obdélná, ohraničená šambránou. Nad okny jsou frontony, v rizalitech segmentové, ve zbývajících osách trojúhelné. Muzeum má bosovaný sokl, na který navazuje fasáda přízemí s pravidelnou rustikou. V patře je fasáda hladká. Podlaží jsou od sebe oddělena profilovanou mezipatrovou římsou. Celou stavbu zakončuje taktéž profilovaná korunní římsa, jež je vynášena malými konzolami.

5.5 Všeobecná okresní nemocnice (1891–1894)

Čáslavská městská nemocnice byla původně v budově, která je dnes součástí pošty, jež se nachází na Masarykově třídě. Roku 1888 bylo rozhodnuto o předání nemocnice do správy okresního zastupitelstva. Budova ani prostory nevyhovovaly podmínkám pro nemocenská zařízení, a tak bylo rozhodnuto o stavbě nové nemocnice.¹³⁹ Ještě v listopadu téhož roku bylo určeno, že nová nemocnice bude postavena na náklady Čáslavského okresu a u příležitosti čtyřiceti let panování císaře Františka Josefa přejmenována na „Veřejnou okresní nemocnici císaře Františka Josefa I.“.¹⁴⁰

Pro okresní nemocnici byly za 3 000 zlatých odkoupeny pozemky ve výměře tří korců na Jeníkovském předměstí.¹⁴¹ Stavba nové nemocnice započala v roce 1891 a byla zadána staviteli Josefu Drahošovi z Vysokého Mýta,¹⁴² který stavbu vedl podle návrhu zemského Ing. Mayera.¹⁴³

¹³⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1884, s. 330.

¹³⁹ Všeobecná veřejná nemocnice v Čáslavi. In *Podoubraví III.*, s. 152.

¹⁴⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1888, s. 444.

¹⁴¹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1889, s. 452.

¹⁴² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1991, s. 479–480.

¹⁴³ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1992, s. 488.

Okresní nemocnice císaře Františka Josefa I. byla dostavěna v září roku 1893, v okresní správě byla od 1. ledna 1894.¹⁴⁴ Náklad na stavbu a vnitřní zařízení činil 143 000 zlatých a bylo zde umístěno sto lůžek.¹⁴⁵ Součástí nemocnice byly kromě izolačního oddělení pro infekčně nemocné, hlavní budovy a pitevny také hospodářská stavení.

Původní budova byla třípodlažní s nárožními rizality, s podélným půdorysem. Podoba fasády byla řešena v historizujícím stylu, který napodoboval renesanční sloh. Nad obdélnými okny byly římsy, v prvním patře doplněné o segmentové frontony. Fasáda byla v přízemí tvořena pásovou rustikou, v patrech hladká s nárožními vyztuženými bosovanou armaturou. Kvůli pozdější necitlivé úpravě se nedochovala původní podoba fasády.

5.5.1 Stavba nové budovy nemocnice (1926–1928)

Stavbou nové nemocnice se ale nevyřešil nedostatek lůžek, jejichž počet musel být zvýšen na 155. I tento počet ale přestal ve dvacátých letech 20. století postupně dostačovat.¹⁴⁶ V roce 1926 bylo rozhodnuto o přístavbě nové budovy nemocnice k té stávající. Stavba byla zadána staviteli Ing. Antonínu Chramostovi a jeho stavební firmě B. Brát a spol. z Prahy. Rozpočet byl stanoven na 2 miliony korun. Od Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělovýchovy byla obdržena subvence, která činila 700 000 korun.¹⁴⁷ Na stavbu byly získány peníze i od okresní správní komise, která během dvou let stavby přispěla částkou 3 miliony korun. Část z těchto peněz šla i na úpravu interiéru staré nemocniční budovy.¹⁴⁸

Nová budova okresní nemocnice byla dostavěna a vybavena v červenci roku 1928.¹⁴⁹ V září toho roku byla na žádost okresního výboru nemocnice přejmenována na „Veřejná okresní nemocnice Masarykova“.¹⁵⁰

Po přístavbě se nemocnice skládala ze dvou vzájemně propojených budov. Nová budova byla postavena jako trojpodlažní na půdorysu připomínajícím písmeno L. Průčelí jsou členěna do mnoha os obdélnými okny s jednoduchou šambránou. Hlavní průčelí, orientováno na jihozápad do Jeníkovské ulice, je děleno pomocí šestice pilastrů ve středové části a výraznými mezipatrovými římsami. Nad středovou částí je štít s názvem nemocnice. Stavbu zakončuje výrazná korunní římsa vynášená různě velkými plochými deskami. Budova je zastřešena valbovou střechou.

¹⁴⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1993, s. 502.

¹⁴⁵ Všeobecná veřejná nemocnice v Čáslavi. In *Podoubraví III.*, s. 152.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 153.

¹⁴⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1926, s. 323.

¹⁴⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1927, s. 32.

¹⁴⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1928, s. 68.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 130.

5.6 Synagoga (1896–1899)

Čáslavská židovská náboženská obec (původně Spolek pro založení synagogy) byla založena v roce 1872 a patřili do ní nejen obyvatelé z Čáslavi, ale také z okolních vesnic.¹⁵¹ Důležitou činností spolku bylo pořádání schůzí, pomoc členům při výuce dětí, pořádání svateb a bohoslužeb. Spolek také sháněl finance pro stavbu synagogy.

Židé v Čáslavi neměli vlastní skutečnou modlitebnu, a proto se k modlitbám scházeli v domě č. p. 157.¹⁵² Tento dům byl ale v roce 1898 z úředního nařízení uzavřen, protože nevyhovoval technickým ani zdravotním potřebám. Po uzavření dosavadní modlitebny se okamžitě začalo s přípravami na stavbu nové synagogy. Náklady činily přes 15 000 zlatých.¹⁵³

Autorem projektu čáslavské synagogy byl vídeňský architekt a stavební rada Wilhelm Stiassny,¹⁵⁴ který synagogu navrhl v maurském (někdy označovaném jako orientálním) stylu. Stavební práce měli na starosti čáslavští stavitelé František a Josef Skřivánkovi.¹⁵⁵ Kromě nich se na stavbě podíleli další místní stavitelé, jako byl například Ing. František Tetřev.¹⁵⁶ Synagoga byla slavnostně otevřena 4. září 1899, kdy byl položen závěrečný kámen.¹⁵⁷

Čáslavská židovská obec si na stavbu musela vypůjčit od Zemské banky 19 500 zlatých. Dluh představoval velkou zátěž pro rozpočet obce a už jí nezbývalo mnoho na další investice. Na splacení půjčky přispívaly svými dary nejen Židé z Čáslavi, ale z celého Rakouska-Uherska.¹⁵⁸

Jako modlitebna sloužila synagoga až do druhé světové války, kdy byla v roce 1940 odebrána z držení židovské obce. Poté byl prostor po dlouhá léta využíván jako skladiště. Důstojnějšího využití se synagoga dočkala až po roce 1960, kdy začala být používána pro výstavní účely.¹⁵⁹

Budova bývalé synagogy je umístěna ve volné zástavbě v Masarykově ulici, do které je orientována svým hlavním průčelím. Dvoupodlažní stavba má obdélný půdorys s užším pravouhle ukončeným závěrem orientovaným na východ. Synagoga je postavena v

¹⁵¹ KAŠPAROVÁ, Alena – LAUERMANN, Marek. *Židé v Čáslavi a Uhlířských Janovicích*. Kutná Hora: Kultura do města, 2007, s. 12. ISBN 978-80-254-1004-2.

¹⁵² Tamtéž, s. 13.

¹⁵³ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1898, s. 26–27.

¹⁵⁴ Wilhelm Stiassny (1842–1910) je autorem dalších významných českých synagog, mezi něž patří pražská synagoga v Jeruzalémské ulici. Viz *100 staveb: moderní architektura Středočeského kraje*.

¹⁵⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1899, s. 56–57.

¹⁵⁶ KAŠPAROVÁ, Alena – LAUERMANN, Marek. *Židé v Čáslavi a Uhlířských Janovicích*. Kutná Hora: Kultura do města, 2007, s. 25. ISBN 978-80-254-1004-2.

¹⁵⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi 1899*, s. 56.

¹⁵⁸ KAŠPAROVÁ, Alena – LAUERMANN, Marek. *Židé v Čáslavi a Uhlířských Janovicích*. Kutná Hora: Kultura do města, 2007, s. 25. ISBN 978-80-254-1004-2.

¹⁵⁹ JUNEK, Jiří – KOUKALOVÁ, Šárka – LUKEŠ, Zdeněk. *100 staveb: moderní architektura Středočeského kraje*. Praha: Titanic, 2006, s. 34. ISBN 80-86652-31-9.

maurském historizujícím stylu. V hlavním průčelí jsou tři osy, kdy dominantní je ta středová, která je vpadlá a zakončená konchou s maurským obloukem v podobě podkovy, který hmotově převyšuje první patro. Oblouk je vynášen dvěma polosloupky po každé straně a je na něm nápis v hebrejštině. Nahoře na oblouku je čestně umístěno desatero. Pod obloukem v konše je zasazeno kruhové okno v podobě Davidovy hvězdy. Hlavní vstup v přízemí středové osy je usazen v portálu s maurským podkovovým obloukem, vynášeným dvěma polosloupky s hlavicí. Ve zbylých osách jsou okna s dekorativní šambránou. Okna svým tvarem i výzdobou napodobují hlavní portál. Na nárožích hlavního průčelí jsou ploché pilastry s jednoduchou dekorativní ornamentikou. Průčelí je nad pilastry zakončeno převyšujícími sokly, na nichž jsou kuželky završené ozdobou v podobě Davidovy hvězdy. Středový oblouk a sokly s kuželkami spojuje balustráda.

Interiér jednolodní synagogy se vyznačuje kombinací secesních rostlinných motivů s výraznou orientální barevností a ornamentálností. Hlavní prostor je v patře ze tří stran obklopen galerií, která byla určena pro ženy. Podhledová část galerie a její zábradlí jsou vymalovány motivy v pestrých barvách. Barevné židovské ornamenty kombinované se secesními se objevují také na dřevěném kazetovém stropě. Nejpestřeji je vymalován samotný svatostánek, kde se dříve uchovávaly svitky tóry, a vítězný oblouk, který ho odděluje od lodě.

6. Dusíkovo divadlo (1867–1869)

První myšlenky na stavbu divadla pocházejí už z roku 1865, kdy probíhala první jednání. Celou záležitost ale v roce 1866 pozastavila prusko-rakouská válka, a tak rozhodnutí o stavbě padlo až později.¹⁶⁰ Podnět ke stavbě vlastní divadelní budovy vzešel nejen od ochotnického divadla, které pořádalo svá představení v hostinci u „Králevice“ na náměstí, ale také od místních obyvatel. Shodli se, že nová budova bude zároveň pomníkem, jenž připomene významného klavírního mistra a čáslavského rodáka Jana Ladislava Dusíka.¹⁶¹ Zároveň bylo rozhodnuto, že součástí prostoru budou také místnosti pro městskou besedu a pěvecký spolek.

Stavbu divadla si vzalo na starost nově vzniklé divadelní družstvo. Už v červenci 1867 započala samotná stavba, která probíhala dle plánu Josefa Spudila.¹⁶² Nové divadlo bylo postaveno na bývalých městských valech, východně od hlavního náměstí. Stalo se tak jednou z prvních významných budov, které byly postupně vystavěny okolo dnešní Masarykovy ulice, která je v současnosti jednou z hlavních dopravních tepen v Čáslavi.

Stavba představovala velmi nákladnou záležitost, proto divadelní družstvo přišlo s prosbou o finanční pomoc.¹⁶³ Na výzvu zareagovali nejen dobrovolníci z řad občanů, ale také čáslavská Záložna, která věnovala 2 000 zlatých. Pěvecký spolek Kovář pořádal dobročinné koncerty, jejichž výtěžek šel na stavbu nového divadla.¹⁶⁴ V říjnu 1868 bylo divadlo dokončeno, stavební náklady, včetně besední místnosti a vnitřních úprav, činily bezmála 25 000 zlatých.¹⁶⁵

Podoba divadla z roku 1869 vycházela z historismu, inspirovala se románským a gotickým slohem. Divadlo mělo složitější půdorys, hlavní část tvořila hranolová budova se skosenými rohy, kde se nacházel sál a jeviště. K budově přiléhalo užší tříosé, ale stejně vysoké hlavní průčelí s hlavním vstupem ve středové ose. Hlavní vchod byl usazen v profilovaném půlkruhově zakončeném portálu. V ostatních osách byla sdružená okna, inspirovaná románským slohem. Nároží lemovaly šestiboké pilíře převyšující střechu, jež byly zakončeny fiálou s kamennou kytkou. Fasádu členila mezipatrová a korunní římsa spolu s lizénovými rámy s obloučkovým vlysem.

¹⁶⁰ JIRÁSEK, Jaromír–PALUSKA, Antonín. Dusíkovo divadlo v Čáslavi. Čáslav: Místní národní výbor Jednota divadelních ochotníků, 1946, nestr. Bez ISBN.

¹⁶¹ ČERMÁK, Kliment. *Památník ochotnického divadla v Čáslavi*. Čáslav, Jednota ochotnická, 1893, s. 25.

¹⁶² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1867, s. 67

¹⁶³ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1868, s. 70

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 71.

¹⁶⁵ JIRÁSEK, Jaromír–PALUSKA, Antonín. Dusíkovo divadlo v Čáslavi. Čáslav: Místní národní výbor Jednota divadelních ochotníků, 1946, nestr. Bez ISBN.

Na východě k hlavní části stavby přiléhaly další prostory vyhrazené pro Čtenářskou besedu a spolek Kovář. Tato část byla provedena ve stejném historizujícím duchu, kdy byly na fasádě kombinovány románské a gotické prvky.

6.1 Přestavba 1886–1887

V letech 1886–1887 proběhla přestavba, po jejímž dokončení bylo divadlo lépe zabezpečené pro případ požáru. Hlavní problém představoval nedostatek východů, a tak došlo k prodloužení průčelí na obou stranách, čímž vznikl prostor pro vybudování nových schodišť na galerii, jež měla svůj vlastní vchod ústící do ulice.¹⁶⁶ Nad jevištěm byl zbudován nový ohnivzdorný strop a horní patro bylo odděleno od opony ohnivzdornou příčkou. Do divadla byla nově zavedena voda, která měla pomoci v případě požáru. Práce proběhly podle návrhu od Ing. Františka Tetřeva.¹⁶⁷

Divadlo touto přestavbou získalo novou jednodušší fasádu, která byla oproštěna od většiny dekorativních motivů, jako byl obloučkový vlys. Dříve užší průčelí s hlavním vstupem bylo prodlouženo, a bylo tak stejně široké jako hlavní budova. Nově pětiosé průčelí mělo hlavní vstup nadále ve středové ose, okna okolo hlavního vstupu byla zazděna.

V roce 1911 se nové podoby dočkal divadelní interiér. Při rekonstrukci došlo k přestavbě jeviště a sálu, kdy dřevěná konstrukce balkonu a galerie byla vyměněna za železobetonovou.¹⁶⁸ Divadlo dostalo nové elektrické osvětlení. Práce provedl stavitel František Skřivánek.¹⁶⁹

6.2 Přestavba po požáru 1923

Dusíkovo divadlo 1. ledna roku 1923 zasáhla tragická událost – požár, který zničil veškerý nábytek, vybavení a stropy, zůstaly pouze zdi. Požár vznikl ve skladišti dekorací a odtud se rozšířil do celého divadla, ušetřeny byly pouze prostory Čtenářské besedy. Škoda byla odhadnuta na jeden milion korun. Po ničivém požáru se vzedmula obrovská vlna solidarity a okamžitě bylo rozhodnuto o vybudování nového divadla.¹⁷⁰ Příspěvky a dary na stavbu přicházely nejen od společností, jako byla například Městská spořitelna nebo Sokol, ale také od jednotlivců mezi nimiž byl i prezident republiky, který přispěl částkou 5 000 korun. Na podporu

¹⁶⁶ JIRÁSEK, Jaromír – PALUSKA, Antonín. Dusíkovo divadlo v Čáslavi. Čáslav: Místní národní výbor Jednota divadelních ochotníků, 1946, nestr. Bez ISBN.

¹⁶⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1887, s. 426.

¹⁶⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1911, s. 74.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 91.

¹⁷⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1923, s. 193.

stavby divadla byly pořádány koncerty a divadelní představení, a to nejen čáslavským divadelním spolkem, ale i ochotnickými spolky z okolí.¹⁷¹

Divadlo bylo vystavěno podle návrhu čáslavských architektů Josefa Skřivánka a Václava Svobody.¹⁷² Práce prováděli převážně místní řemeslníci a celá výstavba vyšla na 940 000 korun.¹⁷³ Divadlo Ladislava Dusíka bylo znovu slavnostně otevřeno 16. března roku 1924. Součástí slavnosti byl proslov, po němž následovala divadelní hra „*Lucerna*“ od Aloise Jiráka.¹⁷⁴

Po požáru prošlo divadlo razantní proměnou, která vycházela z moderních architektonických směrů. Největší změnou prošlo zejména hlavního průčelí. To bylo ze západu rozšířeno o podélné křídlo, které je členěno šestibokými pilíři na tři osy. V přízemí jsou situovány vstupy a v patře dvojice obdélných oken, oddělených polopilířem. Pod okny jsou pásy s jemným rostlinným reliéfem. Pilíře členící fasádu převyšují stavbu a slouží jako dělicí články atiky.

Stará část hlavního průčelí byla doplněna o jemnou štukovou ornamentiku inspirovanou secesními rostlinnými motivy, kterou doplňují maskarony. V patře nad hlavním vstupem je umístěna pamětní deska, která připomíná osobnost Jana Ladislava Dusíka.

¹⁷¹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1923, s. 194.

¹⁷² Tamtéž, s. 195.

¹⁷³ JIRÁSEK, Jaromír – PALUSKA, Antonín. *Dusíkovo divadlo v Čáslavi*. Čáslav: Místní národní výbor Jednota divadelních ochotníků, 1946, nestr. Bez ISBN.

¹⁷⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1924, s. 230.

7. Kostel svaté Alžběty

Kostel svaté Alžběty byl kostelem špitálním. Špitál spolu s kostelem byly na předměstí vybudovány okolo roku 1550. Součástí areálu kostela byl také hřbitov.¹⁷⁵ Kostel ale chátral, proto v roce 1728 proběhla rozsáhlá přestavba v barokním slohu. Špitální budova stála vlevo od kostela, v roce 1899 ale byla nahrazena jednopatrovou novostavbou, kde byl zřízen městský chudobinec a sirotčinec.¹⁷⁶

Barokní podobu si kostel uchoval až do druhé poloviny 19. století, kdy došlo k jeho přestavbě v pseudorománském slohu.

7.1 Pseudorománská přestavba (1867)

Kostel svaté Alžběty během dvou století znovu chátral, a tak bylo rozhodnuto o jeho přestavbě. Tu v roce 1867 provedl čáslavský rodák Josef Spudil. Podle vlastních návrhů přestavěl kostel v pseudorománském slohu.¹⁷⁷ Svým zásahem odstranil všechny barokní prvky, čímž zničil původní podobu kostela. Z barokní doby zůstala pouze původní dispozice a část zdiva.¹⁷⁸

Po přestavbě tvořila hlavní průčelí, orientované na východ, jediná osa, ve které byl rizalit s hlavním vstupem. Rizalit zakončoval obloučkový vlys a nad ním bylo zasazeno rozetové okno. Středovou osu ohraničovaly tříčtvrteční pilíře, které svou výškou sahaly až do úrovně štítu, nad hlavním průčelím. Ve středu štítu byla malá nika. Nad presbytářem se nacházela sanktusová věžička. Fasáda byla členěna pomocí lizénových pásu, ve kterých byly malá sdružená okna.

7.2 Novobarokní přestavba (1935)

Proti neuvážené pseudorománské přestavbě kostela svaté Alžběty se objevily protesty a po mnoho let se spolek Včela čáslavská snažil, aby byl kostelu navrácen původní barokní vzhled. V roce 1934 byla přestavba schválena, a to i díky dr. Františku Škrdlemu, kterému se

¹⁷⁵ BIRNBAUMOVÁ, Alžběta. *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu čáslavském*, Praha 1929, s. 118. Bez ISBN.

¹⁷⁶ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 55. Bez ISBN.

¹⁷⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi II.*, s. 549.

¹⁷⁸ BIRNBAUMOVÁ, Alžběta. *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu čáslavském*, Praha 1929, s. 118. Bez ISBN.

v archivu podařilo nalézt původní plány, dle kterých stavitel Václav Svoboda vypracoval nový návrh na pseudobarokní podobu.¹⁷⁹

Restaurace kostela, a to včetně vnitřního prostoru, byla dokončena v roce 1936. Na renovaci interiéru pracovala firma architekta Břetislava Kafky z Červeného Kostelce. Při těchto pracích byla za hlavním oltářem objevena freska, kterou obnovil akademický malíř Antonín Brunner z Náchoda.¹⁸⁰ V srpnu kostel navštívil dr. Wágner z Prahy,¹⁸¹ který restaurátorskou práci zhodnotil jako velmi zdařilou a přesnou a kostel označil za jedinečné dílo.¹⁸²

Budova kostela zasvěceného svaté Alžbětě se nachází v řadové zástavbě na Pražském předměstí v severozápadní části města. Jednolodní kostel má obdélný půdorys s podélným presbytářem, jenž je zakončen apsidou a orientován na západ. Kostel je zastřešen sedlovou střechou, v jejímž středu se nachází sanktusník s měděnou lucernou. Po pseudobarokní přestavbě byl odstraněn rizalit a hlavní vstup byl přímo umístěn do stěny hlavního průčelí. Rozeta nahradilo okno s obloukovým zakončením. Středová osa zůstala z obou stran ohraničena dvojicí pilastrů. Nad hlavním průčelím se nachází oble zakončený vysoký štít, v jehož středu je mělká nika se sochou svaté Alžběty, a po jehož stranách je kvádrový sokl s ozdobou.

Součástí kostelního areálu je volně stojící zvonice na čtvercovém půdorysu. Areál je z východu ohrazen omítanou zdí, která z obou stran přiléhá k hlavnímu průčelí. Po obou stranách jsou ve zdi výklenkové kaple se sochami svatého Jana a Pavla. Tyto sochy pocházejí z roku 1746, kdy byly postaveny na náměstí. V roce 1854 byly sochy přemístěny do výklenkových kaplí kostela svaté Alžběty.¹⁸³

¹⁷⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1934, s. 8.

¹⁸⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1936, s. 131.

¹⁸¹ Pravděpodobně jde o historika umění Václava Wágnera (1893–1962), významného představitele moderní české památkové péče.

¹⁸² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1936, s. 136.

¹⁸³ ŠKRDLE, O vzniku některých barokových památek v Čáslavi. In *Podoubraví IX.*, s. 13.

8. Stavby z let 1900–1918

8.1 Domy v ulici Na Kozinci

V ulici Na Kozinci, jenž se nachází severně od náměstí Jana Žižky, je řadová zástavba domů s č. p. 24–26. Díky Originální mapě stabilního katastru z roku 1838 a její reambulaci z roku 1877¹⁸⁴ je patrné, že domy zde byly už v polovině 19. století. V dubnu 1902 zde ale vypukl požár, který tuto zástavbu poničil.¹⁸⁵ Na jejich místě byly vystavěny domy nové, s velmi zdobnými fasádami v historizujícím a secesním stylu.

8.1.1 Dům č. p. 24/28

Měšťanský dům s číslem popisným 24/28 stojí na obdélném půdorysu a jeho hlavní průčelí směřuje na východ směrem do ulice Na Kozinci. Dvoupodlažní secesní dům má bohatě zdobenou fasádu s rostlinnými motivy. Obě podlaží jsou třiosá oddělená zdobně profilovanou mezipatrovou římsou. Přízemí je dekorováno pásovou bosáží. Hlavní vstup je tvořen obdélnými dveřmi s nadsvětlíkem v podobě plaménkové secese a orámován složitou šambránou v duchu rostlinné secese. Vstup je situován v levé postranní ose. Zbýlé dvě osy přízemí jsou vyplněny dvojicí oken. Okna jsou rámována složitou dekorativní šambránou. V patře je trojice obdélných oken se segmentovým zakončením. Parapetní pásy mají jemný dekor v podobě kouře a ženského maskaronu. Okna jsou ohraničena elipsami s vejčítým dekorem. Prostor mezi okny a elipsou je vyplněn jemným reliéfem v podobě květin a pilastrů. Fasáda zakončuje korunní římskou, jež je vynášena čtveřicí konzol, které osově navazují na pilastry. Celou stavbu završuje atika s čtveřicí krychlových soklů s vázami, mezi nimiž probíhá nízké obloukové zábradlí s motivem květů a listů.

Podoba domu představuje vrcholnou secesi, která je v Čáslavi zastoupena pouze v omezené míře, a to převážně v podobě ornamentů. Dům tak představuje významnou, ryze secesní stavbu.

¹⁸⁴ Archiv zeměměřičského úřadu. Čáslav na Originální mapě stabilního katastru, reambulace 1877 [online]. [cit. 2023-06-10] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=omc&idrastru=B2_a_4C_711_8>

¹⁸⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1902, s. 149.

8.1.2 Dům č. p. 25/26

Patrový dům s číslem popisným 25/26 má podobu v historizující neorenesanci. Stavba se rozkládá na obdélném půdorysu. Fasáda přízemí je bosovaná, v patře se nachází pásová rustika. Hlavní průčelí je v obou podlažích tříose. V první ose zleva je mělký rizalit, ve kterém je v přízemí situován hlavní vchod. Nad vchodem je štuková dekorace v podobě maskaronu. V patře rizalitu je obdélné okno v šambráně s rostlinným vzorem. V patře jsou obdélná okna opatřená šambránou a suprafenestrou s rostlinným štukovým dekorem. Pod okny v patře je umístěn štuková pás. Fasáda je členěna výraznou mezipatrovou římsou a ukončena konzolovou korunní římsou. Budova je zastřešena sedlovou střechou.

8.1.3 Dům č. p. 26/24

Neorenesanční patrový dům s číslem popisným 26/24 je orientován svým hlavním průčelím směrem do ulice. Jedná se o patrovou budovu se sedlovou střechou, rozkládající se na obdélném půdorysu. Přízemí i patro jsou rozdělené do pěti os. Přízemí je dekorováno výraznou bosáží, patro je hladké s nárožními pilastry s maskaronem v hlavici. Podlaží jsou od sebe oddělena profilovanou mezipatrovou římsou. Středová osa osahuje mělký rizalit, ve kterém je v přízemí umístěn hlavní vchod s naddveřní římsou s maskaronem a secesní rostlinnou výzdobou. Součástí římsy jsou konzoly, které vynášejí mezipatrovou římsku. V patře stejné osy je okno s podokenní římsou v podobě slepé balustrády nesené konzolami, a tak připomíná balkon. Po stranách okna jsou nárožní pilastry s maskaronem. Nad středovou osou je půlkruhový štít, v němž je zobrazen erb se složitým štukovým vzorem v podobě maskaronů a s datací 1902. Zbylé osy jsou okenní. V patře jsou všechna okna rámována šambránou a mají podokenní římsu se secesním motivem. Budova je zakončena korunní římsou vynášenou malými konzolami. Dům zastřešuje sedlová střecha.

8.2 Čáslavská višňovka (1910)

V roce 1910 si nechal čáslavský obchodník Jindřich Langer vystavět dům na rohu ulice u nádraží. V domě nechal zřídit továrnu na likéry, výčep lihovin a vinárnu. Budovu doplnil o veliký železný nápis „Čáslavská višňovka“. Nápis si vysloužil nepříznivé poznámky¹⁸⁶, podle nichž vypadal na budově nepatřičně. I přes tuto kritiku nápis na budově zůstal.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Nápis se setkal s kritikou, nejen kvůli svému názvu, který měl působit zvláště na cizí návštěvníky, ale i kvůli svému provedení, které se zdálo jako nevhodné pro budovu stojící v nejreprezentativnější ulici ve městě.

¹⁸⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1910, s. 46.

Dvoupatrový dům na rohu ulice Husovy a Tyršovy má půdorys ve tvaru písmene L. Hlavní průčelí je orientováno do obou ulic. Nárožní části domu dominuje kruhová věž se zvonovou střechou zakončenou měděnou lucernou. V přízemí věže je hlavní vstup. V patrech jsou tři úzká obdélná okna. Část průčelí směřující do Tyršovy ulice je v přízemí vyplněna velkými skleněnými výlohami. Okenní osy v patrech jsou obdélné s jednoduchou šambránou. Mezi okny prvního a druhého patra se nachází štukový pás s dekorativním motivem. V prvním patře středové osy průčelí je zděný balkon vynášený krakorci. Nárožní osa je zakončena štítem. Nad tímto průčelím je na valbové střeše přichycen železný nápis „ČÁSLAVSKÁ VIŠŇOVKA“.

Fasáda průčelí orientovaného do Husovy ulice je obdobná. Skleněné výlohy jsou umístěny pouze ve dvou osách, nacházejících se vpravo od nárožní věže. Ve zbylých osách přízemí i pater jsou obdélná okna. V prvním patře třetí osy vpravo od nárožní věže je hranolový arkýř vynášený krakorci. Arkýř zasahuje až do druhého patra, kde tvoří balkon. O tři osy dál vpravo je v prvním patře zděný balkon s krakorci.

Současná podoba domu je dána novou úpravou, při které byly odstraněny dekorativní prvky, balkony a byla vyměněna okna výloh.

8.3 Pošta (1910)

Místnosti určené pro potřeby pošty se na začátku 20. století nacházely v přízemí budovy na náměstí, která patřila Okresní záložně hospodářské. Záložna měla vlastní místnosti v prvním patře.¹⁸⁸ Tyto prostory ale přestaly dostačovat, a tak se 21. prosince 1908 na jednání města odsouhlasilo, že bude vystavěna nová poštovní budova. Jako stavební místo byl vybrán nárožní prostor naproti Chrudimské ulici u domu č. p. 183, kde se dříve nacházela nemocnice. Stavbu financovalo město a rozpočet byl stanoven na 100 000 korun, zároveň se počítalo s ročním nájemným ve výši 8 500 korun od eráru.¹⁸⁹

Návrh na stavbu byl sice odsouhlasen, ale stavba po dlouhou dobu nezapočala, protože se objevily námitky. Byl zde návrh, že by poštu nechal vystavět na své náklady poštovní erár, ne město. Dalším návrhem bylo, že místo pošty by se raději postavilo nové gymnázium a pošta by byla umístěna do staré gymnazijní budovy. V neposlední řadě se objevily námitky proti zvolenému prostoru pro stavbu pošty, který některým připadal jako nevhodný. V této

¹⁸⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1900, s. 99.

¹⁸⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1908, s. 337.

souvislosti přišla Okresní záložna hospodářská s návrhem, že by opravila místnosti ve svém domě a přikoupila vedlejší budovu, aby bylo více místa pro poštovní účely.¹⁹⁰

Na žádný z návrhů ani na námitky nebyl brán zřetel a poštovní erár rozhodl, že chce vlastní novou budovu, která má být hotová do 30. června 1910. Městská rada proto požádala pražského architekta Jana Vejrycha o rychlé vypracování plánů. Stavba byla zadána čáslavskému staviteli Josefu Skřivánkovi za 60 944 korun. Poštovní erár podepsal smlouvu na roční nájemné 8 800 korun po dobu deseti let.¹⁹¹

Stavba byla skutečně dokončena včas, 30. června 1910 byla budova schválena kolaudační komisí a hned 1. července byla odevzdána poštovnímu úřadu. Část budovy č. p. 183 (bývalá nemocnice) se stala součástí nové pošty, zbytek byl přestavěn na obytné prostory. Náklad na celou stavbu činil téměř 110 000 korun, přestavba sousední budovy necelých 10 000 korun.¹⁹²

Secesní nárožní budova čáslavské pošty je situována na rohu Poštovní a Masarykovy ulice. Jedná se o patrovou budovu rozkládající se na půdorysu připomínajícím písmeno L. Hlavní vchod je přízemí věžové části, která je z celé stavby nejvyšší, a je členěna třemi osami. Ve středové ose je hlavní vstup zasazen v pískovcovém portálu se supraportou, na které jsou na krajích umístěny pískovcové sochy, jež představují alegorie poštovníctví. Zbylé osy jsou v přízemí i v patře tvořeny tvarově různorodými okny. Pod korunní římsou je polopatro s malými obdélnými okénky. Nárožní průčelí je zdobeno jemnými reliéfními štukovými secesními motivy, jejichž součástí je také letopočet 1910. Střecha nad věží je zakončena měděnou ozdobou v podobě zeměkoule. Západní a severní úsek stavby se skládá z nižší patrové části s větším počtem os, které jsou tvořeny nesourodými okny. Nad středovými osami jsou nízké trojúhelné štíty.

K severní části pošty se přimyká část s vlastním vchodem, jež před stavbou pošty představovala samostatnou budovu. Tato část pohledově i funkčně zapadá do celého konceptu stavby.

¹⁹⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1909, s. 21.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1910, s. 49.

8.4 Učitel'ský ústav (1908–1910)

V roce 1871 byl založen soukromý církevní ústav evangelický, ze kterého se později stal učitel'ský ústav.¹⁹³ Původně sídlil seminář evangelického ústavu v budově blízko kostela sv. Petra a Pavla na náměstí. Tato budova ale přestala vyhovovat, a proto bylo v roce 1907 rozhodnuto vybudování nového prostoru. Náklad na stavbu činil 126 000 korun, z toho bylo získáno 10 000 korun z dobrovolných příspěvků z celé vlasti i z ciziny.¹⁹⁴ Stavba započala v roce 1908. Před samotným zahájením proběhla slavnostní akce, kdy byly předneseny proslovy a slavnostní báseň. Následně dva žáci školy provedli slavnostní první výkop.¹⁹⁵

Stavbu měl na starosti Čeněk Kříčka z Kolína a kromě vybraných darů na ni přispěla také obec čáslavská, a to částkou 10 000 korun.¹⁹⁶ Nová budova učitel'ského ústavu byla pro své žáky dostavěna v červnu roku 1910.¹⁹⁷ K oslavě této významné události a současně k oslavě čtyřicetiletého fungování ústavu proběhla slavnost, jež byla pořádána v aule nové budovy.¹⁹⁸ Roku 1922 došlo k zestátnění ústavu a stal se z něj veřejný státní ústav učitel'ský.¹⁹⁹

Dnes již bývalá budova učitel'ského ústavu se nachází v zástavbě na dnešním Komenského náměstí, jihozápadně od náměstí Jana Žižky z Trocnova.

Historizující dvoupatrová stavba je tvořena třemi stejně dlouhými křídly, s půdorysem v podobě písmene U. Křídla mezi sebou vytvářejí obdélný dvůr. Budova má tři pohledové fasády, přičemž hlavní průčelí se vstupem směřuje na severovýchod a je orientováno do Komenského parku. Zbylá dvě průčelí směřují na jihovýchod a jihozápad. Přízemí křídel je zdobeno pásovou bosáží s okenními osami. Součástí jihovýchodní části přízemí v hlavním průčelí je pamětní deska s vyobrazením Jana Amose Komenského a nápisem *EVANG. REFORUM – UČITEL'SKÝ ÚSTAV*. Patra jsou od přízemí oddělena výraznou mezipatrovou římsou. Obdélná okna, nacházející se v přízemí i patře, jsou od sebe oddělena plochými pilastry. V prvním patře je nad okny římsa s jednoduchým secesním rostlinným motivem v půlkruhovém medailonu. Pod profilovanou korunní římskou je umístěno mezipatro. Budova je zastřešena sedlovou střechou.

¹⁹³ SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940, s. 20. Bez ISBN.

¹⁹⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1907, s. 291.

¹⁹⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1908, s. 334.

¹⁹⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1909, s. 12.

¹⁹⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1910, s. 48.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 49.

¹⁹⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1922, s. 164.

8.5 Sokolovna (1910–1911)

Tělocvičná jednota Sokol byla v Čáslavi založena již v roce 1862, tehdy měl spolek patnáct členů. Cvičení ale probíhala nepravidelně a návštěvnost byla velmi slabá. Spolek proto hned v příštím roce zanikl.²⁰⁰ Natrvalo byl obnoven až 9. srpna 1870. V roce opětovného založení měl Sokol 35 členů, o rok později už 52.²⁰¹ Byla pořádána pravidelná cvičení a kulturní akce, jako například přednášky, koncerty, výlety nebo různé slavnosti.²⁰² Mimo jiné stál čáslavský Sokol u vzniku sochy Jana Žižky z Trocnova.²⁰³

V osmdesátých letech 19. století přišel spolek s myšlenkou na vlastní tělocvičnu. V roce 1893 byl k tomuto účelu odkoupen stavební pozemek v Husově ulici. Nakonec ale ke stavbě nedošlo, na místě vybraném pro sokolovnu byla vystavěna budova okresního soudu.²⁰⁴

Přípravy na stavbu sokolovny ožily opět s nástupem nového století. Po rozsáhlých vyjednáváních s obcí, představiteli Dusíkova divadla a Čtenářskou besedou bylo rozhodnuto, že novým stavebním místem se stane část zahrady patřící Čtenářské besedě, nacházející se u Dusíkova divadla. V roce 1908 byli místní odborníci požádáni o vyhotovení návrhu sokolovny spolu se stanovením předběžného rozpočtu. Mezi odborníky byl stavitel Josef Skřivánek, geometr František Herold a Ing. František Tetřev.²⁰⁵ Pro finální návrh byla pořádána veřejná soutěž, do které se přihlásilo 12 projektů, ze kterých první místo a cenu 800 korun obdržel návrh od architektů Otakara Poláka z Loun a Josefa Gasky z Náchoda.²⁰⁶

Stavební práce započaly 2. května 1910, kdy byl slavnostně položen základní kámen. Budova byla stavěna se záměrem propojit ji s prostory v Dusíkově divadle, které náležely Čtenářské besedě.²⁰⁷ Stavbu prováděl stavitel Josef Skřivánek, který je v zápisu z roku 1911 v Pamětní knize označen i jako projektant budovy.²⁰⁸ Rozpočet nákladů byl stanoven na 160 000 korun.²⁰⁹

Slavnostní otevření proběhlo ve dnech 5. a 6. srpna 1911. Současně se slavností proběhl také sokolský slet, závody a veřejné cvičení Havlíčkovy sokolské župy.²¹⁰

²⁰⁰ *Jubilejní zpráva tělocvičné jednoty Sokol v Čáslavi za léta: 1863 a 1870-1930*. Čáslav: Tělocvičná Jednota Sokol, 1930, s. 15. Bez ISBN.

²⁰¹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1919, s. 79–80.

²⁰² *Jubilejní zpráva tělocvičné jednoty Sokol v Čáslavi za léta: 1863 a 1870-1930*. Čáslav: Tělocvičná Jednota Sokol, 1930, s. 16. Bez ISBN.

²⁰³ TYLLER, K. Šedesát let Sokola v Čáslavi. In *Podoubraví VIII.*, 1930, s. 61.

²⁰⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1919, s. 80.

²⁰⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1908, s. 314.

²⁰⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1909, s. 15.

²⁰⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1910, s. 44.

²⁰⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1911, s. 82.

²⁰⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1910, s. 44.

²¹⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi* 1911, s. 81.

Secesní budova sokolovny se nachází v řadové zástavbě v ulici Masarykově východně od hlavního čáslavského náměstí. Stavba se rozkládá na obdélném půdorysu a svou jižní stranou přiléhá k budově Čtenářské besedy. Budova je patrová s hlavním průčelím orientovaným na východ směrem do ulice. Severní průčelí je na nárožích tvořeno vysokými štíhlými hranolovými věžemi s jehlancovou střechou. Zeď průčelí mezi věžemi je zaoblená, nižší než věže, opatřena atikou. Hlavní průčelí je symetricky členěno okenními osami, které mají v patře vysoká obdélná okna. V přízemí jsou okna se segmentovým závěrem. Pod okny v prvním patře je balkon vynášený konzolemi a s umělecky vyvedeným kovaným zábradlím. Tato část průčelí je zakončena atikou a nízkým štítem, na jehož vrcholu je umístěn sokol. Levá část průčelí je o něco nižší a vizuálně tak tvoří samostatnou část. Tento úsek průčelí je trojosý s rizalitem ve středové části, v jehož přízemí je hlavní vstup, a to ve zdobném štukovém ostění s rostlinnými motivy a trojúhelným světlíkem. Rizalit je zakončen nízkým štítem. Fasáda hlavního průčelí je dekorována jemným štukovým dekorem v podobě kartuší a rostlinných motivů, které jsou součástí i jemné šambrány okolo oken. Hlavní část sokolovny je zastřešena valbovou střechou.

8.6 Budova okresního soudu (1913–1915)

Okresní soud si pro své účely pronajímal prostory v prvním patře budovy vedle radnice na náměstí. Tyto místnosti ale byly nedostačující a bez čekací síně, proto se začalo jednat o zbudování nové budovy, která bude určena výhradně pro okresní soud.²¹¹

O zbudování budovy rozhodlo usnesení c. k. Ministerstva spravedlnosti a Ministerstva financí.²¹² Jako stavební místo byla vybrána parcela o výměře 2 500 metrů čtverečných na místě bývalého hřbitova u nádraží²¹³. Tuto parcelu vlastnila Jednota čáslavského Sokola, a to s podmínkou zpětné koupě pro záduší svatého Petra a Pavla. Sokol měl v plánu zde postavit vlastní tělocvičnu, k čemuž nakonec nedošlo. Pozemek nejprve pro záduší odkoupilo obecní zastupitelstvo.²¹⁴ Od něj parcelu následně odkoupila obec čáslavská, která pozemek věnovala na stavbu budovy okresního soudu.²¹⁵

V roce 1911 byl už připraven projekt, podle něhož měl v budově sídlit nejen soud, ale také berní úřad a finanční ředitelství. Náklad byl stanoven na 560 000 korun. Všechny náklady měl zaplatit erár.²¹⁶

²¹¹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1907, s. 305.

²¹² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1909, s. 6.

²¹³ V dnešní Husově ulici.

²¹⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1909, s. 6.

²¹⁵ Tamtéž, s. 7.

²¹⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1911, s. 77.

Proti plánu stavět na místě bývalého hřbitova protestoval občanský klub a část živnostenstva. Podle nich měla být budova soudu vystavěna uvnitř města. Jejich návrh ale zůstal v menšině.²¹⁷

Stavba započala v roce 1913 a měla být dokončena 1. srpna 1914. Stavbu měl na starosti stavitel Josef Novotný z Hradce Králové. Vzhledem k tomu, že se na místě stavby dříve nacházel hřbitov, bylo rozhodnuto, že budou nalezené kosti znovu pohřbeny v rakvích na ústředním hřbitově.²¹⁸ Dokončení stavby pozdržel začátek první světové války, takže byla budova dokončena až 5. února 1915, kdy proběhla kolaudace. Budova ale nebyla odevzdaná úřadům, jak bylo původně v plánu, ale zpřístupněna jako vojenská nemocnice, která měla sloužit po celou dobu války. Místa pro raněné zde byla už před kolaudací, zároveň se zde nacházel operační sál, rentgen, koupelny a kuchyně. Soud zůstal v dosavadních místnostech v budově vedle radnice.²¹⁹

Budova byla úřadům vrácena v září 1919. Před přestěhováním úřadů byly provedeny menší adaptační práce.²²⁰

Bývalá budova okresního soudu je v řadové zástavbě na nároží Husovy třídy a ulice 28. října. Hlavní část se skládá z obdélné budovy, která je svým průčelím orientovaná do Husovy ulice. V jihozápadní části k hlavní budově kolmo přiléhá křídlo, které je svým průčelím orientováno do ulice 28. října. Budova se tak rozkládá na půdorysu připomínajícím obrácené písmeno L. Stavba je třípodlažní, s vysokým soklem obloženým kamenem. Identické nárožní části hlavního průčelí připomínají samostatné budovy, které mezi sebou svírají hlavní část budovy. Nároží zakončuje vysoký štít. Hlavní část průčelí mezi nárožními je symetrická. Okna jsou usazena v jednoduché šambráně. V druhém patře jsou okna s půlkruhovým závěrem. Hlavní pozornost na sebe poutá hlavní vchod ve středu průčelí. Vchod je situován v ostění s pásovou bosáží. Nad hlavním vchodem je v patře před dvojicí oken umístěna slepá balustráda, kterou vynášejí konzole a dva polopilíře, jež jsou součástí ostění okolo dveří. Dohromady to připomíná velmi mělký balkon. Nad okny je fronton se štukovým reliéfem zobrazujícím dva české lvy držící mezi sebou státní znak Československa. Střed budovy zakončuje dvojice štítů.

Dům je vystavěn v duchu moderních architektonických stylů, bez přílišné zdobnosti a ornamentů.

²¹⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1911, s. 77–78.

²¹⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1913, s. 120.

²¹⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1915, s. 185.

²²⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1919, s. 36.

9. Restaurace kostela svatého Petra a Pavla

9.1 Stručná historie kostela

Děkanský chrám svatého Petra a Pavla patří mezi nejstarší a nejvýznamnější památky v Čáslavi. Jeho současná podoba je dána staletými staveb a rekonstrukcí, které způsobily, že kostel se dnes skládá z několika různorodých částí.

Předchůdcem dnešního kostela je románský kostel svatého Michala, který byl vystavěn v druhé polovině 12. století.²²¹ Tento kostel se při dalších rozsáhlých přestavbách zachoval a stala se z něj sakristie. Když bylo ve 13. století založeno královské město Čáslav, vzešlo přání na větší svatostánek. K původnímu kostelu sv. Michala bylo proto přistavěno raně gotické presbyterium a tím byl založen nový kostel svatého Petra a Pavla.²²² Během 14. století byla dále přistavěna kaple zasvěcená Panně Marii Bolestné a také nové trojlodí.²²³

V roce 1522 zasáhl město požár, který poničil také kostel. V letech 1537–1539 proběhla výstavba, která kostelu dala téměř totožnou podobu, jakou známe dnes.²²⁴ Kostel se v té době skládal z hlavního trojlodí, které ukončoval gotický presbytář, sakristie v místě původního kostela, kaple Panny Marie Bolestné a nové hranolové věže na čtvercovém půdorysu přimknuté k jižní stěně presbytáře.

V dalších stoletích prošel kostel menšími úpravami, které proběhly většinou z nutnosti zahladit stopy požáru. Největší zásah představovalo koncem 16. století prodloužení kaple Panny Marie Bolestné, kdy vznikla nová loď.²²⁵ Větší opravy kostela proběhly až v 19. a na začátku 20. století. V roce 1863 byla vystavěna nová kostelní věž, protože původní byla v roce 1841 zničena požárem, který v ní vypukl. V letech 1908–1911 proběhla rozsáhlá regotizační restaurace, která se podepsala nejen na podobě čáslavského chrámu, ale přinesla i značné objevy. Tím největším byl nález ostatků husitského vojevůdce Jana Žižky.

²²¹ KREMER, Vilém Václav. *Děkanský chrám sv. Petra a Pavla v Čáslavi*. Čáslav: Včela Čáslavská, 2014, s. 13. ISBN 978-80-86406-70-1.

²²² ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 21. Bez ISBN.

²²³ KREMER, Vilém Václav. *Děkanský chrám sv. Petra a Pavla v Čáslavi*. Čáslav: Včela Čáslavská, 2014, s. 18. ISBN 978-80-86406-70-1.

²²⁴ ŠKRDLE, František. Po stopách stavitelů děkanského chrámu v Čáslavi. In *Podoubraví XIII.*, 1941–1942, s. 43.

²²⁵ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 23. Bez ISBN.

9.2 Restaurace kostela 1908–1911

Zápis z roku 1899 v Pamětní knize města Čáslavi zaznamenává, že už v té době se jednalo o nutné přestavbě kostela, který byl zvenku i zevnitř zašlý a plný závad.²²⁶ V roce 1902 byl požádán pražský stavební rada Ludvík Labler,²²⁷ aby provedl obhlídku kostela a vypracoval projekt na jeho opravu spolu s předpokládaným rozpočtem.²²⁸ Projekt ale nedokončil, a proto byl o návrh na zrestaurování požádán Kamil Hilbert,²²⁹ stavitel chrámu sv. Víta v Praze.²³⁰ Hilbert nabídku přijal, za jeho projekt mu byl přislíben honorář 1 650 korun.²³¹

První práce podle Hilbertova návrhu započaly na jaře 1908.²³² Kamenické práce dostal na starost Josef Chudoba z Podhorního Újezdu, který byl majitelem kamenolomu, z něhož dodával kámen i na přestavbu sv. Víta v Praze.²³³

Na začátku léta v roce 1909 došlo k opravě střechy. Vlivem proděravění došlo k protečení a byly promočeny klenby. Díky těmto opravám byl zjištěn ohrožující stav klenby v presbytáři, která by se bez oprav v blízké době mohla zřítit.²³⁴ Během těchto oprav bylo nalezeno několik starších maleb, které byly do té doby schovány pod omítkou. Jedna z nich byla datována do 14. století, zbylé potom do 16. století. V této době byl také stanoven prozatímní rozpočet na 125 790 korun, předpokládalo se, že náklad bude nakonec větší. Byla zajištěna půjčka na 80 000 korun, zbylé náklady přislíbila zaplatit obec.²³⁵

V září 1909 byla dokončena práce na krovech a kostel byl zastřešen. Na těchto pracích se podíleli čáslavští stavitelé jako Josef Skřivánek nebo Antonín Malý. Na věž střechy byl umístěn nový měděný kříž s bání, do níž byl vložen pamětní spis, denní časopisy, pohlednice Čáslavi a drobné peníze.²³⁶

Dále byly během přestaveb otlučeny omítky na vnitřní straně kostela a některé kameny, které byly poškozeny, byly vyměněny. Zdivo potom zůstalo režné.²³⁷ Opravena byla pískovcová kružba oken. Štít spojující sakristii a kapli Panny Marie Bolestné byl stržen a nad

²²⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1899, s. 56.

²²⁷ Ludvík Labler (1855–1930), český architekt a restaurátor. Viz VLČEK, Pavel, ed. et al. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-0969-8.

²²⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1902, s. 185.

²²⁹ Kamil Hilbert (1869–1933), český architekt. Viz VLČEK, Pavel, ed. et al. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-0969-8.

²³⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1905, s. 236.

²³¹ Tamtéž, s. 237.

²³² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1908, s. 312.

²³³ Tamtéž, s. 326.

²³⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1909, s. 10.

²³⁵ Tamtéž, s. 11.

²³⁶ Tamtéž, s. 23.

²³⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1910, s. 41.

sakristií nahrazen novým kamenným štítem. Nad kaplí Panny Marie Bolestné byly vyzděny čtyři nové štíty.

Při vnitřních úpravách byly pod omítkou nalezeny původní fresky, bylo rozhodnuto, že zůstanou odkryty.²³⁸ V presbytáři byla dále objevena dvě zazděná okénka, která nyní zůstala odkryta.²³⁹

28. června 1911 byl opravený chrám slavnostně vysvěcen. Biskup Doubrava²⁴⁰, který měl vysvěcení na starost, spolu s JUDr. Janem Zimmerem měl proslov, ve kterém oba připomněli staletou historii čáslavského chrámu a pochválili jeho úspěšnou přestavbu. Svěcení proběhlo následujícího dne. Předcházel mu slavnostní průvod, který vyšel od kostela sv. Alžběty. Po svěcení následovala slavná pontifikální mše.²⁴¹ Vnější úprava chrámu vyšla na 127 900 korun, vnitřní na 55 475 korun.²⁴²

Trojlodní orientovaný kostel je situován na malém náměstí zvaném Kostelní. Kostel je zastřešen sedlovou střechou se sanktusovou věžičkou nad východním presbytářem a stanovou střechou s lucernou nad západní stranou. Čtvercové trojlodí zakončuje pětiboký gotický presbytář, k jehož jižní straně přiléhá nárožní hranolová věž zakončená jehlancovou střechou s nárožními věžičkami s kuželovým zakončením. K severní stěně presbytáře přimyká původní románský kostel tvořený jednou čtvercovou lodí se čtvercovou předsíní a apsidovým závěrem. K severnímu průčelí je přistavěna další loď, která vznikla protažením kaple Panny Marie Bolestné. Loď je zakončena vlastním gotickým presbytářem s trojbokým závěrem. Velká lomená okna jsou od sebe oddělena opěráky. Hlavní vchod v západním průčelí je situován v lomeném portálu s figurálním reliéfem v segmentovém nástavci.

²³⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1910, s. 42.

²³⁹ *Tamtéž*, s. 43.

²⁴⁰ Josef Doubrava (1852–1921), královehradecký biskup.

²⁴¹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1911, s. 79.

²⁴² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1913, s. 136.

9.3 Nález Žižkova hrobu 1910

Víra, že legendární husitský vojevůdce Jan Žižka je pochován v kostele sv. Petra a Pavla v Čáslavi, měla mnohaletou tradici. Během předchozích přestaveb a úprav byl Žižkův hrob bezvýsledně hledán.

Víra v nalezení hrobu přetrvávala i ve 20. století, proto bylo nařízeno během vnitřních úprav postupovat opatrně a v případě nalezení dutiny ve zdi vše okamžitě nahlásit městskému archiváři Josefu Dlabáčkovi. Dne 21. listopadu 1910 probíhala oprava kaple pod věží, kde ve zdi našli zedníci dutinu, v níž byly uloženy různé kosti: část lebky, čelist, stehenní kosti a několik žeber. Ostatky byly přeneseny do archivu v radnici, kde byly okamžitě zkoumány. Prozatím nebylo možné určit, zda se skutečně jedná o ostatky Jana Žižky.²⁴³

Práce ještě toho dne pokračovaly, nalezená dutina byla důkladně prozkoumána. Byla v ní nalezena mramorová náhrobní deska, která po vyjmutí odhalila další nález. Za ní byla uložena papírová destička s nápisem a pečetí.²⁴⁴ Destička pravděpodobně pocházela z berní knihy, je polepena cihlově červeným papírem a na její vnitřní straně je nápis: „*Ossa Inclyti Ducis Bohemiae Joannis Žiskae in muro aversario claudestine ossevantur*“²⁴⁵. Nález destičky byl okamžitě dáván do spojitosti s nalezenými kostmi a přinášel důkaz, že se skutečně jedná o hrob Jana Žižky.²⁴⁶

Nadšení z nálezu ale rychle ukončilo důkladnější prozkoumání destičky, která s sebou přinesla pochybnost o její pravosti. Konzervátor V. V. Jeníček tvrdil, že pochází ze 17. století, respektovaný čáslavský muzejník Kliment Čermák ale odporoval a poukázal, že styl písma odpovídá novější době. Spor přetrvával, a proto bylo rozhodnuto, že přezkoumání bude ponecháno znalecké komisi z Prahy.²⁴⁷

Člen komise, ředitel Zemského archivu dr. Vojtěch Nováček, uvedl ve svém prohlášení: „*Písmo je přetvářené, provedené pérem ocelovým a na první pohled zřejmo, že vzniklo v době zcela nové.*“²⁴⁸ Destička byla prohlášena za falzifikát, jehož padělatel byl okamžitě zle odsouzen. Destička, která měla podpořit pravost Žižkových kostí, tak způsobila pravý opak a nález kostí byl poskvrněn.²⁴⁹

²⁴³ Pamětní kniha města Čáslavi, 1910, s. 58.

²⁴⁴ CIBULKA, K. *O nálezu Žižkových kostí v Čáslavi 21. listopadu 1910*. Čáslav: Město Čáslav, 1911–1930, s. 10. Bez ISBN.

²⁴⁵ Překlad: „Kosti slavného vůdce Čech Jana Žižky v protivnické zdi tajně jsou uloženy.“

²⁴⁶ CIBULKA, K. *O nálezu Žižkových kostí v Čáslavi 21. listopadu 1910*. Čáslav: Město Čáslav, 1911–1930, s. 11. Bez ISBN.

²⁴⁷ Pamětní kniha města Čáslavi, 1910, s. 59.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 60.

²⁴⁹ CIBULKA, K. *O nálezu Žižkových kostí v Čáslavi 21. listopadu 1910*. Čáslav: Město Čáslav, 1911–1930, s. 12. Bez ISBN.

Při zkoumání nalezených kostí bylo zjištěno, že se jedná o kosterní pozůstatky nejméně tří osob. Největší zájem vzbudila zachovaná mozkovna, která patřila čtyřiceti až padesátiletému muži, jehož očníce byly asymetrické, měl tedy pravděpodobně jedno oko.²⁵⁰ Na mozkovnu bylo sepsáno mnoho posudků od různých odborníků, kteří se vesměs shodují, že by se skutečně mohlo jednat o lebku Jana Žižky.²⁵¹

²⁵⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1910, s. 60.

²⁵¹ CIBULKA, K. *O nálezu Žižkových kostí v Čáslavi 21. listopadu 1910*. Čáslav: Město Čáslav, 1911–1930, s. 35 a n.

10. Stavby z 20.–40. let 20. století

10.1 Budova Okresní nemocenské pojišťovny v Čáslavi (1923–1924)

V roce 1920 koupila Národně-sociální organizace nárožní dům naproti gymnáziu, stojící na rohu Husovy ulice ústící do Masarykovy třídy. Organizace přišla s plánem vystavět zde spolkový dům Okresní nemocenské pojišťovny v Čáslavi.²⁵²

Stavba byla zadána pražské firmě B. Brát a spol., kde byl společníkem čáslavský stavitel inženýr Antonín Chramosta. Náklady na celou stavbu byly vyčísleny na 2 864 667 korun, z toho práce zednické, kamenické, betonářské, tesařské a pokrývačské byly odhadnuty na 1 876 227 korun.²⁵³ Stavba pojišťovny započala v září 1923.²⁵⁴ Budova byla vystavěna podle návrhu pražského architekta a stavitele Emila Jecha.²⁵⁵

V prosinci 1924 byly stavební práce dokončeny a do nové budovy se začali stěhovat první nájemníci.²⁵⁶ Kromě bytů a úředních místností pro účely nemocenské pojišťovny zde byly zřízeny také ordinace, které byly v přízemí.²⁵⁷

Bývalá budova okresní nemocenské pojišťovny se nachází na nároží Masarykovy a Husovy ulice. Stavba je do ulic orientována svým hlavním průčelím, nároží je zaoblené s balkony. Čtyřpodlažní budova má půdorys, který se svým tvarem blíží písmenu U a střechu valbového stylu. Fasáda je bohatě členěna oblými a lomenými tvary. Stavbu dále člení výrazné mezipatrové a nadokenní římsy. Výrazná je i korunní římsa, jež budovu zakončuje. Osy jsou vyplněny obdélnými okny.

Severní fasáda je zvýrazněna mělkým pětiosým rizalitem. V přízemí jsou osy odděleny polopilíři, v prvním a druhém patře pilastry. Vpadlé okenní osy jsou v druhém patře doplněny o zděné balkony. Severní průčelí završuje nástavba pátého patra, nad níž je v místě rizalitu umístěna pětice obloučkových vikýřů.

10.2 Nájemní domy pro státní zaměstnance a vojenské gážisty (1924–1925)

Ve dvacátých letech 20. století bylo rozhodnuto, že budou v Husově ulici vybudovány dva veliké spojené domy, kde budou zřízeny byty pro státní zaměstnance. Stavba měla být

²⁵² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1920, s. 60.

²⁵³ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1923, s. 206.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 212.

²⁵⁵ JUNEK, Jiří – KOUKALOVÁ, Šárka – LUKEŠ, Zdeněk. *100 staveb: moderní architektura Středočeského kraje*. Praha: Titanic, 2006, s. 120. ISBN 80-86652-31-9.

²⁵⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1924, s. 257.

²⁵⁷ JUNEK, Jiří – KOUKALOVÁ, Šárka – LUKEŠ, Zdeněk. *100 staveb: moderní architektura Středočeského kraje*. Praha: Titanic, 2006, s. 120. ISBN 80-86652-31-9.

financována z prodeje stavebních losů, jejichž výtěžek činil 5 700 000 korun. Dne 18. září 1924 se sešla stavební komise, která odsouhlasila celou stavbu. Stavební pozemek v Husově ulici byl odkoupen od čáslavského sochaře Borovičky za 70 000 korun a od pana Minaříka za 60 000 korun.²⁵⁸ Dle projektu měl dvojdům obsahovat padesát 1–3pokojevých bytů. Součástí bytů měla být kuchyně, spíže, lázně, klozet a balkon. Rozpočet byl stanoven na 2 700 000 korun. Na stavbu se dostalo finanční podpory od Ministerstva národní obrany, které přislíbilo částku 25 000 korun, jíž měly být financovány byty pro vojenské gážísty, které tvořily polovinu z celkového počtu bytů.²⁵⁹

V březnu 1926 byl dvojdům dostavěn a předán k užívání nájemníkům. Přízemí budov bylo upraveno a zbudováno jako obchodní místnosti.²⁶⁰

Nájemní domy se nacházejí v řadové zástavbě v Husově ulici, do které jsou orientovány svým hlavním průčelím. Jedná se o dva domy s vlastním číslem popisným, které ale mají jednotnou fasádu a představují tak jednotnou stavbu. Domy jsou čtyřpatrové, převážně s horizontálně členěnou fasádou, která se vyznačuje výraznými mezipatrovými římsami a dlouhými horizontálními pásy balkonů. Průčelí je objemově členěno pomyslnými sloupy, které předstupují a probíhají přes čtyři patra.

Jižní část hlavního průčelí je svou fasádou odlišná. Je členěna vertikálně pomocí pilastrů probíhajících přes všechna patra. V následujících patrech balkon nahrazují lomená okna se zděným parapetem. Čtvrté patro je opět balkon táhnoucí se přes celou šířku fasády, jednotlivé osy jsou zde odděleny pilíři, které vynášejí trojúhelný štít, který fasádu zakončuje.

10.3 Pomník maršála Foche (1925)

Maršál Ferdinand Foche byl francouzský vrchní velitel spojeneckých vojsk během první světové války.²⁶¹ Zde v lednu 1918 vznikl 21. pluk, jehož součástí byli také čeští a slovenští legionáři. Po válce došlo k dislokaci sčeleckého pluku do Čáslavi, kde byl unifikován s domácím 21. pěším plukem.²⁶² V roce 1923 byl pluk u příležitosti oslav 5. výročí bitvy u Teronnu ve Francii dekretem prezidenta republiky vyznamenán novým jménem „Pěší pluk maršála Foche“.²⁶³

²⁵⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1924, s. 247.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1926, s. 313.

²⁶¹ VODÁK, B. Pomník maršála Foche. In *Podoubraví III.*, 1926, s. 30.

²⁶² *Sborník archivních prací*. Praha: Panorama, 1985, 35(1), s. 37. ISSN 0036-5246.

²⁶³ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1923, s. 214.

Od 7. do 16. srpna 1925 probíhaly v Čáslavi Fochovy slavnosti, jež připomněly hrdinské skutky československých vojáků.²⁶⁴ 21. pěší pluk k této příležitosti nechal postavit pomník maršála Foche. Jeho autorem se stal bývalý velitel pluku plukovník A. V. Šidlík, který vedl pluk v boji u Terronu v roce 1918. Pomník byl zhotoven z jednoho kusu pískovce a byla v něm uložena hlína z teronnského bojiště.²⁶⁵ Pomník byl postaven ve dvoře kasáren Jana Žižky z Trocnova na Jeníkovském předměstí,²⁶⁶ kde byla ubytována místní posádka 21. pěšího pluku.²⁶⁷

Pomník se v původní podobě nedochoval, byl stržen za německé okupace během druhé světové války. Část původního pomníku je dnes součástí nového pomníku, který byl postaven v roce 2008 a je opět připomínkou 21. pluku.²⁶⁸

Pískovcový pomník maršála Foche byl představoval sochu, která stála na stupňovitém kvádrovém podstavci s patkou. Největší část podstavce byla zepředu doplněna o nápis „MARŠÁL FOCHÉ“. Samotná socha zobrazovala Foche vestoje, s mírně předkročenou levou nohou a levou rukou ohnutou a položenou na šavli u pasu. Maršál byl zobrazen ve vojenské uniformě, těžkém kabátu a s pokrývkou hlavy. Autor pomníku se velmi věnoval detailu, na soše tak byla zdařile vytvořena tvář, ruce i oblečení, na kterém šlo pozorovat i zřasení a záhyby.

Před pomníkem byla položena nižší pískovcová deska na kamenném podstavci. Na ní byl nápis „*Poslušni svého svědomí a Fochova hlasu, zdobili jsme dějiny svého národa u Terronu*“.

Dodnes se dochoval pouze pískovcový podstavec se jménem a pískovcová deska, na které se připomíná bitva u francouzského města Terronu, proběhlá v říjnu 1918.

10.4 Husův sbor (1925–1926)

V roce 1920 byl v Čáslavi zřízen nový církevní sbor, který zavedl českou řeč bohoslužeb a založil novou Církev československou husitskou.²⁶⁹ Později toho roku byla tato církev uznána státem a prohlášena za národní.²⁷⁰

²⁶⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1925, s. 285.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 289.

²⁶⁶ Dnes ulice Generála Eliáše.

²⁶⁷ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 45. Bez ISBN.

²⁶⁸ Čáslav: Pomník legionářům. *Spolek pro vojenská pietní místa* [online]. 2014 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://www.vets.cz/vpm/mista/obec/2409-caslav/gen.%20Eli%C3%A1%C5%A1e/>

²⁶⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1920, s. 84.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 92.

Československá církev se rozhodla v Čáslavi zbudovat vlastní modlitebnu a farní úřad. Proto koupila dům poblíž evangelického kostela, kde měla v plánu novou budovu postavit. Akce byla příslušníky této církve silně podporována a sami upisovaly půjčky na podporu stavby. Modlitebna měla podle původních plánů nést název „Žižkův sbor“, později se ale změnil na „Husův sbor“, tento název už zůstal.²⁷¹

Městská rada dala 17. září 1924 dala povolení ke stavbě, kterou provedl stavitel Josef Hemelík z Vrdů²⁷² podle návrhu čáslavského inženýra Bohumíra Kozáka.²⁷³ Na stavbě se zadarmo podíleli i ochotní dobrovolníci z města i celého okolí, kteří sváželi materiál a podíleli se na některých stavebních pracích.²⁷⁴ 15. března 1925 proběhlo slavnostní usazení pamětního kamene do zdi novostavby Husova sboru. Do kamene, jenž byl ozdoben letopočtem a kalichem, byly vloženy pamětní listiny.²⁷⁵

Slavnostní otevření proběhlo 23. května 1926, kdy k této příležitosti proběhly slavnosti.²⁷⁶

Funkcionalistická budova Husova sboru se nachází ve volné zástavbě v ulici Jana Karafiáta, do které je orientována svým hlavním průčelím, jihozápadně od náměstí Jana Žižky. Jedná se o přísně symetrickou stavbu, která má půdorys připomínající kříž a je zakončena plochou plechovou střechou. Střední část budovy zahrnuje obdélné jednolodí, které je na západě zakončeno segmentovým závěrem. Ke středové části ze stran přiléhají obdélná boční křídla, hmotově ustupující na západ. Fasáda je dělena výraznou mezipatrovou římsou. V přízemí je okrový keramický obklad, v patře světlejší hladká omítka. Největší pozornost k sobě přitahuje hlavní průčelí středové budovy, jež hmotově předstupuje. Před ním je umístěno široké schodiště, které vede k pěti vstupům. V patře nad hlavním vchodem je průčelí členěno osmi úzkými vysokými okny a zakončuje ho výrazná korunní římsa, jež je pravidelně podložena deskami, nad ní je mohutná atika. Tu ve středové části, kde ustupuje, protínají čtvercová okna. Přímo uprostřed je měděný husitský kalich. Hlavní průčelí křídel je v přízemí dvouosé a v patře čtyřosé, s okny. V patře jsou okna rámována šambránami.

V jihovýchodním a severozápadním průčelí středové části je trojice vysokých obdélných oken, jež slouží jako hlavní zdroj osvětlení jednolodí. Pod nimi jsou v přízemí tři kruhová okna.

²⁷¹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1923, s. 216.

²⁷² *Pamětní kniha města Čáslavi* 1924, s. 247.

²⁷³ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 32. Bez ISBN.

²⁷⁴ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1924, s. 247.

²⁷⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1925, s. 273.

²⁷⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1926, s. 318.

10.5 Vyšší hospodářská škola (1925–1926)

První návrhy na zřízení hospodářské školy zaměřené na zemědělství v Čáslavi pocházejí od profesora čáslavského gymnázia dr. Františka Trnky, který se svým nápadem přišel ještě před válkou v roce 1914. Válka ale veškerá jednání oddálila, proto byl vznik nové školy realizován až po roce 1918.²⁷⁷ V březnu roku 1919 zemědělská rada odsouhlasila, že hospodářská škola bude zaměřena na zahradnictví, zelinářství a semenářství.²⁷⁸ Slavnostní otevření Střední hospodářské školy zelinářsko-semenářské proběhlo 28. září 1920, v té době se jednalo o jedinou školu svého druhu v republice.²⁷⁹ V roce 1922 byla střední škola na základě rozhodnutí ministerstva zemědělství změněna na vyšší školu hospodářskou.²⁸⁰

O stavbě vlastní budovy pro zemědělskou školu se začalo jednat až v roce 1923.²⁸¹ Stavba započala v roce 1925 a probíhala podle plánů pražského architekta Ing. Bohumíra Kozáka.²⁸² Nová budova vyšší hospodářské školy byla slavnostně otevřena 12. září.²⁸³ Už od srpna v budově probíhala Krajinářská všeobecná výstava, na jejímž plánu se podílel architekt budovy Bohumír Kozák a stavitel Ing. Antonín Chramosta.²⁸⁴ Při nové budově hospodářské školy byla v roce 1926 také zřízena jednoroční hospodyňská škola pro dívky, které se zde učily, jak správně vést domácnost.²⁸⁵

Zemědělská škola se nachází na Jeníkovském předměstí na jižním okraji města. Hlavní průčelí je orientováno na jih. Zadní část je tak obrácena směrem na náměstí Jana Žižky. Škola je tvořena hlavní podélnou budovou, ke které po stranách kolmo přiléhají dvě podélná křídla, která hmotově předstupují hlavní části. Budova svým půdorysem připomíná písmeno H. Zadní část směřující do města je doplněna o půlkruhově zakončený rizalit. Škola je dvoupodlažní s horním polopatrem. Fasáda je členěna velkým množstvím obdélných oken, která jsou v jednoduché šambráně. Ve střední ose přízemí hlavního průčelí je hlavní vstup, který se nachází v mělkém rizalitu zakončeném plastickou římskou. Nižší polopatro je odděleno jednoduchou mezipatrovou římsou a obohaceno o výzdobu v podobě bosáže. Stavbu zakončuje jednoduchá korunní římsa. Dvůr, jenž je před hlavním průčelím, je ohraničen dvěma nízkými

²⁷⁷ KAVKA, Josef. Zemědělské školství. In *Podoubraví IX.*, s. 44.

²⁷⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1919, s. 8.

²⁷⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1920, s. 94.

²⁸⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1922, s. 180.

²⁸¹ KAVKA, Josef. Zemědělské školství. In *Podoubraví IX* s. 45.

²⁸² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1925, s. 265.

²⁸³ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1926, s. 330.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 324–325.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 331.

zídkami, na jejichž vnitřních stranách se nacházejí lampy na hladkých vysokých kvádrových podstavcích.

Budova je postavena v duchu funkcionalismu, kdy je kladen důraz na funkčnost a praktičnost. Přesto zde nalezneme historizující dekorativní prvky.

10.6 Pomník Matouše Ulického (1924)

Ve dvacátých letech 20. století se jednalo o zbudování pomníku, který měl připomínat čáslavského kaplana pod obojí Matouše Ulického.²⁸⁶ Tento husitský kněz byl po prohrané bitvě na Bílé Hoře v roce 1624 z Čáslavi vyhnán. Po třech letech se ale vrátil a nadále šířil husitskou víru. Za své „pobuřování“ byl uvězněn a mučen. Byl přesvědčován ke konverzi ke katolictví, ale své víry se nevzdal, proto byl 11. září 1627 popraven.²⁸⁷

30. září 1921 proběhlo setkání zástupců města, okresní správní komise a Českobratrské církve, aby se dohodli na zřízení pomníku Matouši Ulickému. Zástupci Českobratrské církve požádali městskou radu o propůjčení místa poblíž kostela svatého Petra a Pavla, kde by chtěli pomník zbudovat. Jejich žádosti bylo vyhověno.²⁸⁸ Stavba pomníku byla pozdržena, protože se objevily námitky proti vybranému místu. Jednu z námitek podal děkanský úřad, u jehož chrámu měl být pomník postaven. Námitky ale nebyly vyslyšeny a místo pro pomník zůstalo nezměněno.²⁸⁹

Slavnostní odhalení pomníku Matouše Ulického se uskutečnilo 6. července 1924, den po oslavách k uctění památky Mistra Jana Husa.²⁹⁰ Pomník zhotovil čáslavský sochař K. Borovička podle návrhu Bohumíra Kozáka, taktéž čáslavského rodáka. Náklady za pomník byly vyčísleny na 40 000 korun, město na stavbu přispělo částkou 2 000 korun.²⁹¹

Kamenný pomník věnovaný protestantskému knězi Matouši Ulickému stojí v severozápadním rohu náměstí Jana Žižky z Trocnova v blízkosti kostela svatého Petra a Pavla. Pomník tvoří osmiboký sloup, stojící na vysokém kamenném podstavci, jenž má připomínat obětní oltář. Součástí sloupu je i patka a osmiboká hlavice s jemným geometrickým ornamentem. V horní části jižní strany dříku směřující na náměstí je zavěšen spletený bronzový věnec, který představuje trnovou korunu. Celý pomník je zakončen husitským kalichem. V horní části na jižní straně podstavce je vytesáno jméno popraveného kněze a pod ním ve

²⁸⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1921, s. 139.

²⁸⁷ *Podoubraví II.*, s. 48.

²⁸⁸ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1921, s. 139.

²⁸⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1924, s. 233.

²⁹⁰ *Tamtéž*, s. 239–240.

²⁹¹ *Tamtéž*, s. 241.

střední části je zasazena bronzová pamětní deska s nápisem: „Čáslavský kaplan pod obojí, obhájce ujařmeného lidu, mučedník za pravdu evangelia, pro klid Páně dvakrát mučen, ruka mu uťata a tělo rozčtvrceno.“

10.7 Budova okresního úřadu (1930)

Na východní straně náměstí Jana Žižky z Trocnova se nachází bývalá budova okresního úřadu. Původně dvoupatrová budova byla postavena v roce 1817 na místě čtyř měšťanských domů.²⁹² Do přestavby v roce 1930 měla budova klasicistní podobu.

Přestavba započala v červenci 1930. Smyslem stavby byla přístavba druhého patra a úprava vnitřních prostorů. Stavbu zadalo ministerstvo veřejných prací čáslavskému inženýrovi Antonínu Chramostovi. Náklad za stavební práce byl vyčíslen na 1 740 000 korun. Okres zaplatil částku 630 000 korun, stát 530 000 korun a město přispělo částkou 580 000 korun.²⁹³ Při přestavbě došlo i k úpravě průčelí, které projektoval stavitel Václav Svoboda.

Do budovy byly kromě úřadovny okresního úřadu umístěny úřadovna četnického velitelství a krajský archiv.²⁹⁴

Během přestavby došlo k nemilé události, kdy byl zbořen překlenutý starý vjezd do dvora, který nahradila železná konstrukce s dřevěnou výplní. Ke změně došlo bez vědomí příslušných činitelů.²⁹⁵

Budova okresního úřadu byla před přestavbou dvoupatrová v klasicistním stylu. Fasáda hlavního průčelí byla opatřena pásovou bosáží a výrazným soklem. Okenní osy přízemí i patra měly podobu totožných obdélných oken v jednoduché šambráně s reliéfní nadokenní římsou. Pod okny v patře byl pás se štukovým dekorem v podobě festonu. Hlavní průčelí členila mezipatrová římsa a výrazné pilastry umístěné mezi okny. Ve středové ose přízemí byl průjezd s oválným zakončením, vyplněný dvoukřídlými dveřmi s nadsvětlíkem. Středovou část se třemi osami zakončoval trojúhelný štít s reliéfním motivem.

Po přestavbě byla budova doplněna o druhé patro a o atiku, táhnoucí se přes pět středových os a vyvedenou v geometrizujícím stylu. Pět plošek atiky od sebe oddělují polosloupky, které stoupají z druhého patra fasády. Střední plocha atiky je vyplněna erbem v podobě českého lva, ve zbylých jsou kruhová okénka. Z fasády byly kromě pilastrů mezi okny

²⁹² ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 37. Bez ISBN.

²⁹³ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1930, s. 177.

²⁹⁴ ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935, s. 37. Bez ISBN.

²⁹⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1930, s. 188.

odstraněny dekorativní prvky. Okna v nově vzniklém patře osově odpovídají oknům v nižších podlažích. Nový vzhled domu byl ovlivněn moderními architektonickými směry.

10.8 Grand hotel (1934)

Dnešní Grand hotel má v Čáslavi dlouhou tradici, dříve zde byl hostinec „U Králevic“, kterému se obecně říkalo „U Prince“. ²⁹⁶ Dům byl postaven českými stavby díky výnosu veřejných sýpek. Po dobu své existence sloužil členům panujícího rodu, kteří zde byli ubytováni při svých cestách z Vídně do Prahy. ²⁹⁷ Pro tyto případy byly v prvním patře domu vybudovány dveře, které hotel propojovaly se sousedící budovou hejtmanství, později budovou okresního výboru. ²⁹⁸ Dům se v roce 1910 dostal do exekuční dražby, kdy ho za 121 250 korun koupil okresní výbor. ²⁹⁹ Po této události se zde začali v krátké době střídát nájemci. ³⁰⁰

Součástí prostor byl i sál, kde byly pořádány kulturní akce a setkání. Ještě před vybudováním divadla se zde konala představení čáslavského divadelního spolku. ³⁰¹

V roce 1923 okresní výbor rozhodl o změně jména na Grand hotel, který měl připomínat, že se jedná o významný hotel prvního řádu. ³⁰² V roce 1926 jednala okresní komise o prodeji budovy. Proti tomuto nápadu se ohradil dr. Jan Zimmer, který připomněl dlouholetou historii a tradici hotelu, který po dlouhá léta představoval důležité kulturní středisko Čáslavi. ³⁰³ Nakonec bylo od nápadu budovu prodat odstoupeno a Grand hotel byl dán znovu do nájmu. ³⁰⁴

V září 1934 započala rozsáhlá přestavba Grand hotelu, která razantně zasáhla do jeho podoby. Stavbu provedla kolínská firma Záruba a spol. podle plánů čáslavského stavitele Václava Svobody. ³⁰⁵ Otevření proběhlo už 30. prosince 1934. ³⁰⁶

Před přestavbou byla hotelová budova dvoupodlažní, zastřešená sedlovou střechou. Fasáda byla dekorována pásovou bosáží a protínaly ji okenní osy obdélného tvaru se zaoblenými rohy. Souměrně na přízemí navazovala úzká obdélná okna v patře. Hlavní vchod byl ve středové ose a nad ním byl balkon s kovaným zábradlím. Patro a přízemí odděloval dekorativní pás s nápisem „HOSTINEC U KRÁLEVIC“.

²⁹⁶ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1908, s. 313.

²⁹⁷ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1926, s. 321.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 322.

²⁹⁹ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1910, s. 56.

³⁰⁰ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1911, s. 85.

³⁰¹ ČERMÁK, Kliment. *Památník ochotnického divadla v Čáslavi*. Čáslav, Jednota ochotnická, 1893, s. 25.

³⁰² *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1923, s. 200.

³⁰³ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1926, s. 321.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 322.

³⁰⁵ *Pamětní kniha města Čáslavi*, 1934, s. 20.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 29.

Po přestavbě v roce 1934 prošla budova rozsáhlou úpravou, která ji dala funkcionalistický vzhled. Bylo přidáno jedno patro a v původní výšce budovy byla vytvořena terasa po celé délce budovy. Původní úzký balkon byl odstraněn. Z fasády byly také odstraněny všechny dekorativní prvky, takže zůstala hladká až na nově vzniklou mezipatrovou římsu, oddělující přízemí a první patro. Zaoblená okna přízemí byla vyměněna za klasická obdélná. V patře byla původní úzká okna vyměněna za větší, široká.

11. Jeníkovské sídliště (1954–1958)

V padesátých letech minulého století probíhala v Čáslavi převážně stavba sídlišť, která měla vypomocet s nedostatkem bytů. Jedno takové sídliště bylo v letech 1954–1958 vystavěné na Jeníkovském předměstí naproti okresní nemocnici. Sídlíště se skládá ze dvou bloků budov, s vlastním dvorem nacházejícím se mezi domy, dohromady zahrnuje devatenáct čísel popisných (1149–1167).

Domy jsou třípodlažní na podélném obdélném půdorysu. Fasáda je dělena vysokým soklem zakončeným výraznou mezipatrovou římsou. Průčelí člení okenní osy s malými obdélnými okny v jednoduché šambráně. Hlavní vstup je ve zdobné šambráně, nad ním je štuková výzdoba v podobě obilných klasů a vinné révy. Osa s hlavním vstupem je zvýrazněna mělkým rizalitem, v patrech po stranách zdobeným pilastry s bohatě zdobenou reliéfní hlavicí. Pilastry vynášejí trojúhelný štít. V patře rizalitu je zděný balkon, nad jehož dveřmi je polovina medailonu s rostlinnou reliéfní dekorací. Budovu ukončuje výrazná korunní římsa a mansardová střecha.

Tento způsob úpravy fasády se objevuje na většině budov na tomto sídlišti a představuje tak jednotící znak. Odlišují se pouze domy s č. p. 1151/82–1152/84, které mají fasádu jednotnou a dům s č. p. 1153/88, který se liší celou svou podobou.

Fasáda domů č. p. 1151/82 a 1152/84 je sjednocená, provedená v jednodušším duchu. Okna se nenacházejí v šambráně stejně jako hlavní vstupy, mezi nimiž jsou umístěny velké skleněné výlohy obchodů. Fasáda je očištěna od všech dekorativních prvků, zůstává jediné korunní římsa. Zachovány byly také balkony nad hlavním vstupem, ty ale nejsou v rizalitu. Mansardová střecha je doplněna o pět zděných vikýřů se čtvercovými okny.

Do celkové stylizace sídliště nejméně zapadá dům č. p. 1153/88, jenž je rozdílný nejen provedením fasády, ale také svým půdorysem, který je téměř čtvercový. Budova je hlavním průčelím orientována do Jeníkovské ulice, ale hmotově je na ní kolmo a ustupuje na západ. Dům je čtyřpodlažní, v přízemí hlavního průčelí se nachází podloubí vynášené čtyřmi pilíři s bohatě zdobenou hlavicí. Středová osa prvního a druhého patra je doplněna o balkony. Zbylé osy jsou okenní, kdy okna jsou malá obdélná, bez šambrány. Hlavní vchod, jenž je v severním průčelí, je v rostlinné šambráně a z obou stran ohraničen pilastry. Budovu zakončuje výrazná korunní římsa, na kterou nasedá mansardová střecha, která má z východní strany jeden a ze severní strany tři zděné vikýře. Střechu v jejím středu zakončuje měděná lucerna.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo představit urbanistický a architektonický vývoj ve městě Čáslavi, a to v období let 1848–1958. Sledované období jsem rozdělila do kratších úseků, ve kterých jsem představila, co stálo za vznikem jednotlivých staveb a přiblížila jsem jejich podobu. Urbanismu jsem věnovala samostatnou kapitolu. V jednotlivých kapitolách jsou zaznamenáni i významní stavitelé, kteří se podíleli na růstu města.

Čáslav byla v popisovaném období okresním městem, přesto se ale svou rozlohou i architektonickým vývojem podobá menším regionálním městům. Vliv na to měla určitá izolovanost od větších měst, kde architektonický vývoj probíhal rychleji. Svůj vliv měl také zakořeněný konzervatismus, který nedovolil architektům se více vyjádřit, ti tak ve svých pracích raději volili zaběhnuté tendence. Do Čáslavi se novinky v architektuře dostávaly se zpožděním a jejich prosazování bylo jen velmi pozvolné.

V druhé polovině 19. století převládaly stavby v historizujícím stylu, a to převážně v neorenesanci, která byla uplatněna na budově nemocnice nebo gymnázia. Pro církevní stavby se vžil neoromantismus a neogotika. Tyto prvky byly použity při stavbě evangelického kostela a přestavbě kostela sv. Alžběty.

Stavbou, která se tomuto zařazení vymyká, je bývalá synagoga. Judaistický svatostánek byl postaven v maurském stylu, který byl využíván pro synagogy i v dalších městech. Čáslavská synagoga se tak řadí mezi významné zástupce tohoto stylu v České republice.

Historismus přetrval v čáslavské architektuře dlouho po začátku nového století. V této době se ale začala pozvolna prosazovat secese, jejíž prvky byly kombinovány s těmi historizujícími. Kombinace jednotlivých stylů a tendencí té doby je patrná na historizující budově učitelského ústavu, kde je zároveň uplatněna secesní dekorace. Výraznější příklon k secesi je patrný u sokolovny, jejíž fasáda je vyvedena v secesním duchu. Ryze secesní stavbu představuje měšťanský dům s č. p. 24/28 v ulici Na Kozinci.

Historismus moderním architektonickým směrům v Čáslavi neustupuje ani po první světové válce. Od kombinace se secesí se přešlo ke kombinaci s modernou. Tento princip byl využit při stavbě budovy okresní nemocenské pojišťovny, kde nalezneme kombinaci neoklasicistních principů s rondokubistickými prvky. Jednou z čistě moderních budov v Čáslavi byl Husův sbor. Ten představuje ryze funkcionalistickou stavbu bez jakýchkoliv dekorací, navrženou v přísné symetrii.

Zajímavou stavbu představují domy na Jeníkovském sídlišti, postavené v padesátých letech minulého století. V té době se stavěly domy, jejichž fasáda je jednoduchá, bez jakékoliv

dekorace. Zde je fasáda domů ve středové ose doplněna o dekorativní prvky, jako jsou pilastry nebo štukové prvky s rostlinným motivem. Netradiční pro tuto dobu je také trojúhelný štít nad hlavním vstupem.

Při porovnání s jinými městy je patrné, že Čáslav prošla pomalou změnou, která postupně ovlivňovala podobu města. Oproti Kolínu, kde byla stavba moderních domů rozsáhlejší,³⁰⁷ je zřejmé, že stavby v Čáslavi byly střídmejší. Patrný rozdíl nalezneme i mezi Čáslaví a nedalekou Kutnou Horou, jež se výrazně zaměřovala na opravu svého historického jádra,³⁰⁸ zatímco Čáslav věnovala své finance na stavbu nových domů.

Výrazně zastoupená byla i stavba pomníků, které měli připomenout nejen významné osobnosti, které byly s Čáslaví spjaty. Dodnes se zachoval pomník věnovaný Janu Žižkovy nebo Matouši Ulickému.

Při stavbách byla práce převážně zadávána místním architektům, stavitelům a umělcům. Přesto se v Čáslavi prosadila řada významných architektů jiných měst, mezi nimi například Bohumír Kozák nebo Emil Jech. Za nejvýznamnější z čáslavských stavitelů lze považovat stavitele Františka Skřivánka a Václava Svobodu, jejichž stavební firma se podílela na stavbě velké řady čáslavských domů.

Čáslav se během více než stoletého období, které ve své práci popisují, výrazně rozrostla. Vznikla nová předměstí jako Skřivánkov na severozápadní straně města, Váchov v jihovýchodní části města nebo Balkán na severovýchodní straně města. Na místě zbouraných hradeb byla vybudována Masarykova třída, která se stala hlavní dopravní tepnou města. Od nádraží směrem k Masarykově třídě vznikla jedna z nejreprezentativnějších ulic Čáslavi pojmenovaná Husova. Město bylo také rozšířené o novou uliční síť, která vznikla nejen na nových předměstích, ale i v místech s houstnoucí zástavbou.

V druhé polovině 20. století se město nadále rozrůstalo a jeho podoba byla ovlivněna novými budovami i přestavbami domů stávajících. Město tak získalo opět zcela nový vzhled, který ale nebyl konečný, naopak se i v budoucnu dále měnil a zajisté ještě měnit bude. Vliv na změny mají nejen moderní tendence v oblasti architektury, ale také lidé, kteří ve městě hledají bydlení, práci a zábavu, a jejichž požadavkům je potřeba vyhovět, aby z Čáslavi bylo příjemné místo pro život v 21. století.

³⁰⁷ Například elektrárna, dům prodejny Tatra nebo Masarykův most.

³⁰⁸ Například rekonstrukce chrámu sv. Barbory nebo Vlašského dvora. Více viz ŠVÁCHA, Rostislav. Kutnohorská architektura období historismu a moderny (1851-1918). *Umění*, 1991, **39**(5), s. 402-436. ISSN 0049-5123.

Seznam použité literatury a pramenů

Prameny

Pamětní kniha města Čáslavi, archiv Městského muzea v Čáslavi .

Kniha II., 1850–1897
Kniha III., 1898–1908
Kniha IV., 1909–1918
Kniha V., 1919–1926
Kniha VI., 1927–1933
Kniha VII., 1934–1938

Stanovy spolku Včela čáslavská, 1881, archiv Městského muzea v Čáslavi.

Bibliografie

BENEŠOVÁ, Marie. Architektura kubismu. In LORENZOVÁ, Helena ed. et al. *Dějiny českého výtvarného umění IV (2)*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0587-0.

BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: 1780–1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. Bez ISBN.

BIRNBAUMOVÁ, Alžběta. *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese čáslavském*. Praha, 1929. Bez ISBN.

CIBULKA, K. *O nálezu Žižkových kostí v Čáslavi 21. listopadu 1910*. Čáslav: Město Čáslav, 1911–1930. Bez ISBN.

ČERMÁK, Kliment. *Čáslavsko: výňatek z vlastivědného díla „Království české“*. Praha: Körbr, 1911. Bez ISBN.

ČERMÁK, Kliment. *Památník ochotnického divadla v Čáslavi: vydaný ku oslavě 50. a druhé ročnice her ochotnických a ku 25. ročníci dokončení divadla Dusíkova i Čtenářské Besedy v Čáslavi*. Čáslav, Jednota ochotnická, 1893. Bez ISBN.

HORYNA, Mojmír. Architektura romantického historismu. In LORENZOVÁ, Helena ed. et al. *Dějiny českého výtvarného umění III (1)*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0735-0.

JIRÁSEK, Jaromír – PALUSKA, Antonín. *Dusíkovo divadlo v Čáslavi*. Čáslav: Místní národní výbor Jednota divadelních ochotníků, 1946, nestr. Bez ISBN.

Jubilejní zpráva tělocvičné jednoty Sokol v Čáslavi za léta: 1863 a 1870–1930. Čáslav: Tělocvičná Jednota Sokol, 1930. Bez ISBN.

- JUNEK, Jiří – KOUKALOVÁ, Šárka – LUKEŠ, Zdeněk. *100 staveb: moderní architektura Středočeského kraje*. Praha: Titanic, 2006. ISBN 80-86652-31-9.
- KAŠPAROVÁ, Alena – LAUERMAN, Marek. *Židé v Čáslavi a Uhlířských Janovicích: zapomenutí sousedé*. Kutná Hora: Kultura do města, 2007. ISBN 978-80-254-1004-2.
- KREMER, Vilém Václav. *Děkanský chrám sv. Petra a Pavla v Čáslavi*. Čáslav: Včela Čáslavská, 2014. ISBN 978-80-86406-70-1.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I. díl: A – G*. Libri, 1996. ISBN 80-86983-13-3.
- KUDRNÁČ, Václav, ed. *Adresář a popis politického okresu Čáslavského: Veškeré politické obce a osady. Soudní okresy Čáslav a Habry*. Turnov: Václav Kudrnáč, 1903.
- LUKEŠ, Zdeněk. *Architektura secese v Čechách 1896–1914*. In LORENZOVÁ, Helena, ed. et al. *Dějiny českého výtvarného umění IV (1)*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0587-0.
- NAVRÁTIL, Martin. *120 let trati Čáslav – Třemošnice*. Česká Třebová: Společnost železniční při DKV, 2002. Bez ISBN.
- NEŠPOR, Zdeněk – ALTOVÁ, Blanka. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich. ISBN 978-80-7017-129-5.
- NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013. ISBN 978-80-260-3823-81.
- Padesát let gymnasia v Čáslavi: 1880–1930*. Čáslav: Čepek, 1930. Bez ISBN.
- SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha: Záložna čáslavská, 1874. Bez ISBN.
- SPÁČIL, Jan. *Čáslav město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1940. Bez ISBN.
- ŠEVČÍKOVÁ, Jana a ŠEVČÍK, Jiří. *Historismus a eklektismus ve výtvarné kultuře 19. století a dnešek*. In *Povědomí tradice v novodobé české kultuře: (doba Bedřicha Smetany)*. Praha: Národní galerie, 1988.
- ŠKRDLE, František. *Čáslav: průvodce městem a okolím s popisem památek*. Čáslav: Malý, 1935. Bez ISBN.

ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. Praha: Odeon, 1985, s. 51. Bez ISBN.

VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: devatenáct esejů o devatenáctém století*. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-475-8.

WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1982. Bez ISBN.

Periodika

Jubilejní musejník čáslavský. Roč. II. Čáslav: Musejní spolek Včela Čáslavská, 1914.

Sborník archivních prací. Praha: Panorama, 1985, 35(1), s. 37. ISSN 0036-5246.

Vlastivědný sborník Čáslavska: Podoubraví, roč. II., č. 2. a 3., 1925.

Podoubraví, roč. III., č. 2., 1925.

Podoubraví, roč. III., č. 9. a 10., 1926.

Podoubraví, roč. VI., č. 1., 1929.

Podoubraví, roč. VIII., č. 3. a 4., 1930.

Podoubraví, roč. IX., č. 1., 1931.

Podoubraví, roč. IX., č. 3. a 4., 1931.

Podoubraví, roč. XIII., č. 3, 1941.

Internetové zdroje

Archiv zeměměřičského úřadu. Čáslav na Indikační skice, 1838 [online]. [cit. 2023-06-10] Dostupné z:

<<https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic&idrastru=CAS099018380>>.

Archiv zeměměřičského úřadu. Čáslav na Originální mapě stabilního katastru, reambulace 1877 [online]. [cit. 2023-06-10] Dostupné z:

<https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=omc&idrastru=B2_a_4C_711_8>.

Čáslav: Pomník legionářům. *Spolek pro vojenská pietní místa* [online]. 2014 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: : <<https://www.vets.cz/vpm/mista/obec/2409-caslav/gen.%20Eli%C3%A1%C5%A1e/>>.

Českobratrský evangelický sbor v Čáslavi (v Močovicích) 1783 – 2003 [online]. Čáslav, 2003 [cit. 2023-04-12]. Dostupné z: <http://caslav.evangelnet.cz/archiv/historie_sboru.pdf>.

Přílohy

Soupis budov

1. Evangelický kostel (1864–1869)
Ulice Jana Karafiáta č.p. 158
2. Gymnázium (1880–1881)
Ulice Masarykova č.p. 248
3. Muzeum (1884)
Ulice Husova č.p. 291
4. Všeobecná okresní nemocnice (1891–1894)
Ulice Jeníkovská č.p. 348, městská nemocnice
5. Synagoga (1896–1899)
Ulice Masarykova č.p. 111, společenské a kulturní centrum
6. Dusíkovo divadlo (1867–1869)
Ulice Masarykova č.p. 36
7. Kostel svaté Alžběty
Ulice Nazaret
8. Měšťanské domy
Ulice Na Kozinci čp. 24/28, 25/26 a 26/24, soukromé objekty
9. Čáslavská višňovka (1910)
Ulice Husova č.p. 464, soukromý objekt
10. Pošta (1910)
Masarykova č.p. 204/44
11. Učitelství ústav (1908–1910)
Komenského náměstí č.p. 140, speciální škola
12. Sokolovna (1910–1911)
Ulice Masarykova č.p. 471/34
13. Budova okresního soudu (1913–1915)
Ulice Husova č.p. 526, základní a mateřská škola
14. Kostel svatého Petra a Pavla
Kostelní náměstí č.p. 1

15. Budova okresní nemocenské pojišťovny (1923–1924)
Ulice Husova č.p. 128, poliklinika
16. Nájemní domy pro státní zaměstnance a vojenské gážisty (1924–1925)
Ulice Husova č.p. 625/8, bytový dům
17. Husův sbor (1925–1926)
Ulice Jana Karafiáta č.p. 199
18. Vyšší hospodářská škola (1925–1926)
Ulice Sadová č.p. 1234, střední zemědělská škola
19. Budova okresního úřadu (1930)
Náměstí Jana Žižky z Trocnova č.p. 75, střední odborné učiliště
20. Grand hotel (1934)
Náměstí Jana Žižky z Trocnova č.p. 74/11
21. Jeníkovské sídliště
Ulice Jeníkovská č.p. 1149 – 1167, bytové domy

Obrazová příloha

Obr. č. 1 Čáslav na Originální mapě stabilního katastru, reambulace 1877 (zdroj https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=omc&idrastru=B2_a_4C_711_8)

Obr. č. 2 Pražské předměstí na katastrální mapě evidenční, 1877–1904 (zdroj https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=kmevidc&idrastru=B2_a_14C_795-1A_05)

Obr. č. 3 Čáslav na katastrální mapě evidenční, 1877–1904 (zdroj https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=kmevidc&idrastru=B2_a_14C_795-1A_08)

Obr. č. 4 Evangelický kostel (foto autor)

Obr. č. 5 Pomník Jana Žižky (foto autor)

Obr. č. 6 Gymnázium před rokem 1927 (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 7 Současná podoba gymnázia (foto autor)

Obr. č. 8 Městské muzeum (foto autor)

Obr. č. 9 Stará budova nemocnice na pohlednici z roku 1903 (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 10 Městská nemocnice Čáslav, stará a nová budova (foto autor)

Obr. č. 11 Synagoga (foto autor)

Obr. č. 12 Perokresba Dusíkova divadla a Čtenářské besedy, 1869 (zdroj JIRÁSEK, Jaromír-PALUSKA, Antonín. Dusíkovo divadlo v Čáslavi. Čáslav: Místní národní výbor Jednota divadelních ochotníků, 1946, nestr. Bez ISBN)

Obr. č. 13 Dusíkovo divadlo a Čtenářská beseda po přestavbě z let 1886–1887 (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 14 Dnešní hlavní průčelí Dusíkova divadla, podoba po přestavbě z roku 1923 (foto autor)

Obr. č. 15 Pseudorománská podoba kostela sv. Alžběty před rokem 1935 (Zdroj NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 34. ISBN 978-80-260-3823-81.)

Obr. č. 16 Současná pseudobarokní podoba kostela sv. Alžběty (foto autor)

Obr. č. 17 Dům č.p. 24/28, Na Kozinci (foto autor)

Obr. č. 18 Dům č.p. 25/26, Na Kozinci (foto autor)

Obr. č. 19 Dům č.p. 26/24, Na Kozinci (foto autor)

Obr. č. 20 Plakát na Čáslavkou višňovku (zdroj <https://www.letoulky.cz/trasy/architektura-a-umeni/architektura-1-100-150-let/husova-trida/>)

Obr. č. 21 Pošta (foto autor)

- Obr. č. 22 Učitel'ský ústav postavený v roce 1910 (archiv Mě'stského muzea v Čáslavi)
- Obr. č. 23 Sokol (foto autor)
- Obr. č. 24 Budova okresního soudu v Husově ulici, dnes základní a mateř'ská škola (archiv Mě'stského muzea v Čáslavi)
- Obr. č. 25 Kostel sv. Petra a Pavla před a po restauraci v roce 1908–1911 (archiv Mě'stského muzea v Čáslavi)
- Obr. č. 26 Bývalá budova okresní nemocenské pojišť'ovny, dnešní Poliklinika (foto autor)
- Obr. č. 27 Nájemní domy pro státní zaměstnance a vojenské gáží'sty (foto autor)
- Obr. č. 28 Pomník maršála Foche, zbouraný během okupace v roce 1939 (archiv Mě'stského muzea v Čáslavi)
- Obr. č. 29 Husův sbor (foto autor)
- Obr. č. 30 Vyšší hospodář'ská škola v roce 1924 (zdroj <https://www.szescaslav.cz/historie-skoly-szes-caslav/>)
- Obr. č. 31 Pomník Matouše Ulického na Kostelním náměstí (archiv Mě'stského muzea v Čáslavi)
- Obr. č. 32 Budova okresního úřadu po roce 1930, dnes střední odborné učiliš'tě (archiv Mě'stského muzea v Čáslavi)
- Obr. č. 33 Hotel u Králevic, dnešní Grand hotel, před rokem 1930 (archiv Mě'stského muzea v Čáslavi)
- Obr. č. 34 Hotel Grand po přestavbě z roku 1934 (archiv Mě'stského muzea v Čáslavi)
- Obr. č. 35 Stavba Jeníkovského sídliš'tě na leteckém měřič'ském snímku, 9.6. 1954 (zdroj <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=lms&idrastru=WMSA08.1954.KUTH06.01537&extent=-676415.6120459099,-1072713.9496277357,-675348.231069723,-1072225.5798545904&link=ext&j=-0.0044&c=13.3803>)
- Obr. č. 36 Jeníkovské sídliš'tě, domy č.p. 1154/90, 1153/68 a 1152/84 (foto autor)

Obr. č. 1 Čáslav na Originální mapě stabilního katastru, reambulace 1877 (zdroj https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=omc&idrastru=B2_a_4C_711_8)

Obr. č. 2 Pražské předměstí na katastrální mapě evidenční, 1877–1904 (zdroj https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=kmevidc&idrastru=B2_a_14C_795-1A_05)

Obr. č. 3 Čáslav na katastrální mapě evidenční, 1877–1904 (zdroj https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=kmevidc&idrastru=B2_a_14C_795-1A_08)

Obr. č. 4 Evangelický kostel (foto autor)

Obr. č. 5 Pomník Jana Žižky (foto autor)

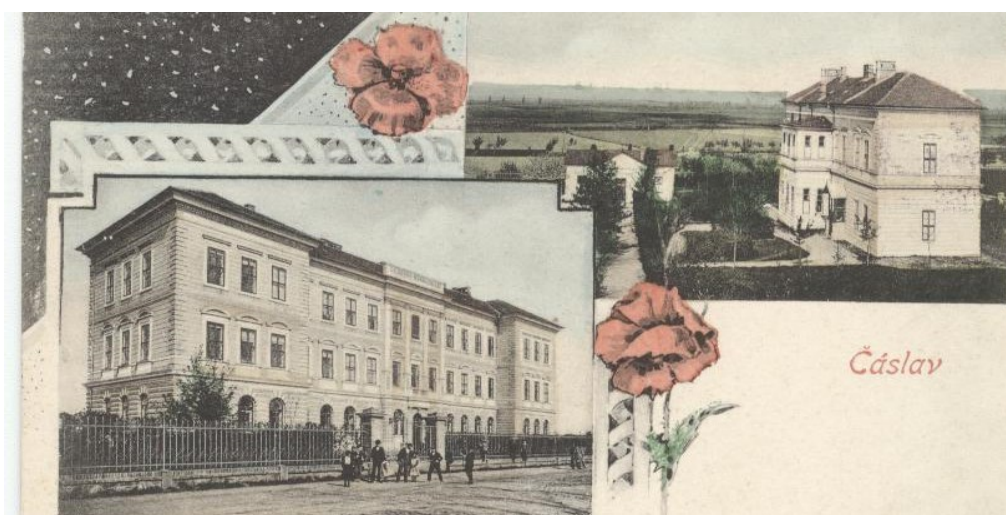
Obr. č. 6 Gymnázium před rokem 1927 (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 7 Současná podoba gymnázia (foto autor)

Obr. č. 8 Městské muzeum (foto autor)

Obr. č. 9 Stará budova nemocnice na pohlednici z roku 1903 (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 10 Městská nemocnice Čáslav, stará a nová budova (foto autor)

Obr. č. 11 Synagoga (foto autor)

Obr. č. 12 Perokresba Dusíkova divadla a Čtenářské besedy, 1869 (zdroj JIRÁSEK, Jaromír – PALUSKA, Antonín. Dusíkovo divadlo v Čáslavi. Čáslav: Místní národní výbor Jednota divadelních ochotníků, 1946, nestr. Bez ISBN)

Obr. č. 13 Dusíkovo divadlo a Čtenářská beseda po přestavbě z let 1886–1887 (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 14 Dnešní hlavní průčelí Dusíkova divadla, podoba po přestavbě z roku 1923 (foto autor)

Obr. č. 15 Pseudorománská podoba kostela sv. Alžběty před rokem 1935
(Zdroj NOVÁKOVÁ, Drahomíra. *Čáslav: proměny města*. Čáslav: Město
Čáslav Městské muzeum a knihovna Čáslav, 2013, s. 34. ISBN 978-80-260-
3823-81.)

Obr. č. 16 Současná pseudobarokní podoba kostela sv. Alžběty (foto autor)

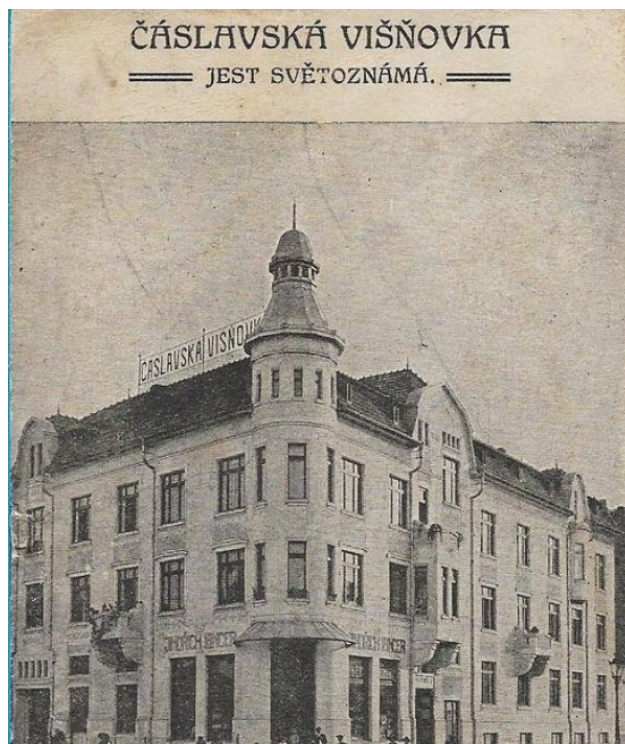
Obr. č. 17 Dům č.p. 24/28, Na Kozinci
(foto autor)

Obr. č. 18 Dům č.p.25/26, Na Kozinci
(foto autor)

Obr. č. 19 Dům č.p. 26/24, Na Kozinci (foto autor)

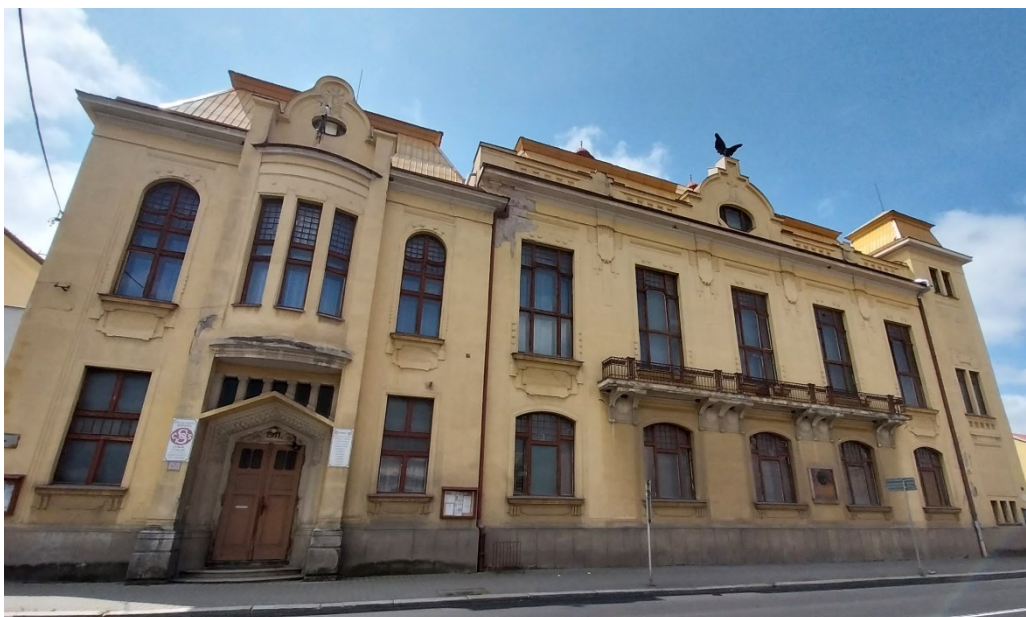
Obr. č. 20 Plakát na Čáslavkou višňovku
(zdroj <https://www.letoulky.cz/trasy/architektura-a-umeni/architektura-1-100-150-let/husova-trida/>)

Obr. č. 21 Pošta (foto autor)

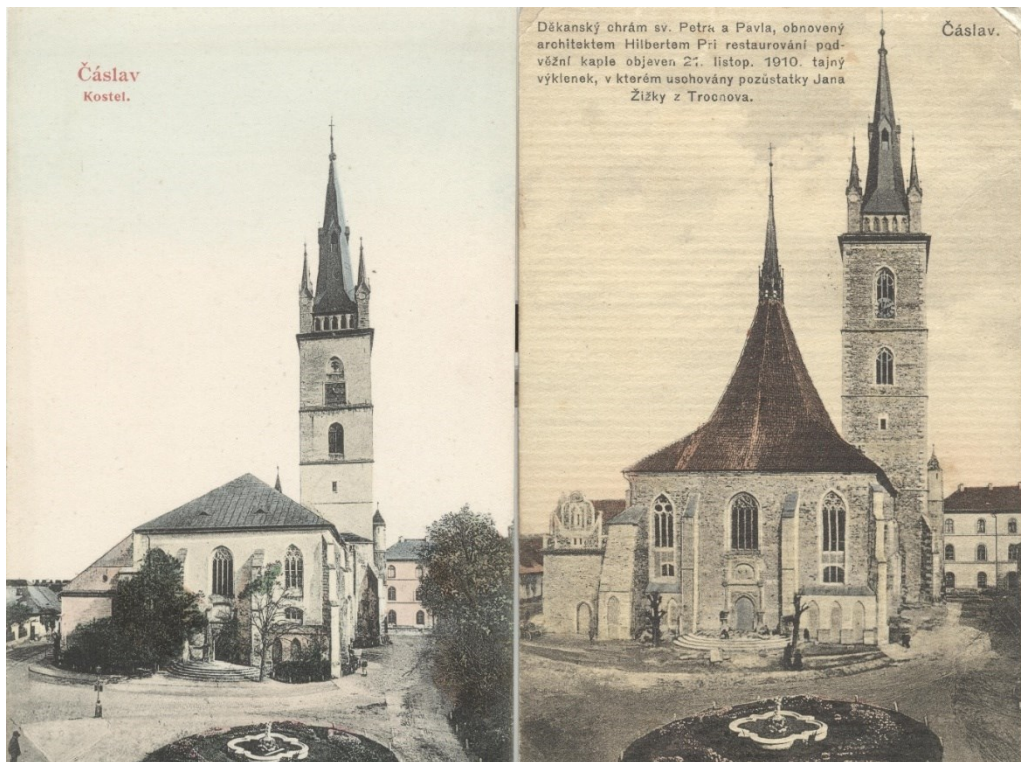
Obr. č. 22 Učitelství postavený v roce 1910 (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 23 Sokol (foto autor)

Obr. č. 24 Budova okresního soudu v Husově ulici, dnes základní a mateřská škola (archiv Městského muzea v Čáslavi)

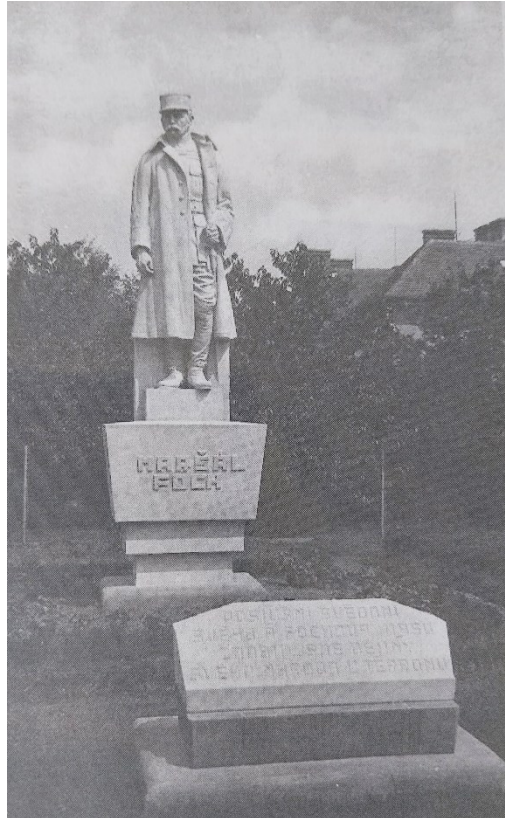
Obr. č. 25 Kostel sv. Petra a Pavla před a po restauraci v roce 1908–1911 (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 26 Bývalá budova okresní nemocenské pojišťovny, dnešní Poliklinika (foto autor)

Obr. č. 27 Nájemní domy pro státní zaměstnance a vojenské gážísty (foto autor)

Obr. č. 28 Pomník maršála Focha,
zbouraný během okupace v roce
1939 (archiv Městského muzea
v Čáslavi)

Obr. č. 29 Husův sbor (foto autor)

Obr. č. 30 Vyšší hospodářská škola v roce 1924 (zdroj <https://www.szescaslav.cz/historie-skoly-szes-caslav/>)

Obr. č. 31 Pomník Matouše Ulického na Kostelním náměstí (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 32 Budova okresního úřadu po roce 1930, dnes střední odborné učiliště
(archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 33 Hotel u Králevice, dnešní Grand hotel, před rokem 1930 (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 34 Hotel Grand po přestavbě z roku 1934 (archiv Městského muzea v Čáslavi)

Obr. č. 35 Stavba Jeníkovského sídliště na leteckém měřičském snímku, 9.6. 1954 (zdroj <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=ims&idrastru=WMSA08.1954.KUTH06.01537&extent=-676415.6120459099,-1072713.9496277357,-675348.231069723,-1072225.5798545904&link=ext&j=-0.0044&c=13.3803>)

Obr. č. 36 Jeníkovské sídliště, domy č.p. 1154/90, 1153/68 a 1152/84 (foto autor)